

זיכרון קורותינו

שישה סיפורי חיים שראשיתם בקילץ,

כפי שלוקטו במסגרת פרוייקט

”אושפיזין בקילצה” תשע”ד-2013

תוכן העניינים

2	מבוא
4	פולה הורביץ
8	הנריק צבי זלינגר
12	צילה ליברמן
22	יאנוש - יוחנן פלץ
28	נטקה קופל וינטראוב
33	ישראל קליינמן
	אחרית דבר
38	יהודה פרידמן
39	מרים פריז
40	רעיה כהן

תבוא

באוקטובר 2009 הוצמנתי להשתתף, לצד שורה של רבנים מהארץ, באירוע "שבתון", שאורגן על-ידי חברי אגודת יאן קרסקי, בעיר קיז'ה בפולין. השבת איתה באירוע, איפשרה לי לשוב ולהכיר את ההיסטוריה היהודית של העיר, מקהילה יהודית מבוארת ומאוונת, ערה מאחמת העולם השנייה, דרך השמדת רוב אנשיה ועד אירועי הפוגרום שחל בה, כשנה לאחר המלחמה. לצד זיכרונות העבר הקשים, הקשרים בעיר, יכולתי למצוא גם אוניס נוספים, בעיקר בזמנות של האנשים, החיים בה היום, והמאליס על נס את החיים היהודיים שהיו בעירם, לצד עברה המוכתם והקשה.

חוויות אלו הובילו אותי להקמת אגודת אגודת ישראל-פולני, שמטרתה לאפשר לישראלים להכיר את ההיסטוריה של יהודי פולין, את מאורעות השואה ואת עיבוד זיכרונם של אלו, בפולין של היום. אמנתי היא שהיכרות שכזו יכולה לעשות שימוש בעבר, על כל מורכבותו, לשם יצירת תהליך מצב תודעה וזהות, של פיתוח יחסי אמון ושיח מכיים, הקושר בין העבר ובין ההווה והעתיד, של ישראלים ופולנים כאחד.

פרויקט אושפיצין בקיז'ה, שהתקיים בעיר זו השנה השנייה, מנסה להגשים מטרת אלו, בעזרת הזכת זיכרונותיהם של תושבי העבר היהודים של העיר, אלו החיים בה היום, ולאפשר מבט חי ובורה, בינם ובין מתנדבים זעירים מישראל.

הפרויקט כולל תיעוד סיפורי חיים של אנשים, שקיבלו הייתה להם בית את הראיונות קיימו ארבעה מתנדבים, זעירים מישראל, שנבחרו למשימה. סיפורים אלו הוצגו על ידם, במהלך חת הסוכות תשע"ד-2013, בסוכה, שנפתה במיוחד לכך, במרכז קניות בעיר קיז'ה, ותשבי העיר, היו אלו אושפיצין. כמו כן, קיימו המתנדבים סדנאות בנושא זיכרון העבר, יהדות ומדינת ישראל, בכמה בתי ספר ומסגרות חינוכיות נוספות בעיר.

שיתוף הפעולה או זכינו מצד המרואיינים, חלקם בני העיר וחלקם בני הדור השני, ההתארגנות הרבה, הזמא אמבש, החום ובנות השיח, שנוצר בינינו ובין תושביה של קיז'ה, הובילו לכך שהפרויקט יתקיים בקיז'ה גם בחת הסוכות של שנה זו.

תקוותי היא שבאמצעות פתיחות שאותם גילו, הן המתנדבים הישראלים, והן תושביה של קיז'ה, נפתח פתח יצירת מסורת של חגיגה שנתית משותפת בעיר.

ברצוני להודות למספר אנשים וזוכים, שאפשרו לי זאת לקרות:

אבאדן ביאווק - שפתח בפני את ביתו ובחר להיות שותף להגשמת חלום.

אבני משפחת ביאווק ואנשי אגודת יאן קרסקי - על האירוח והשקעת המאמצים הבת נאם בהצלחת הפרויקט.

אמתנזבים: ורד, יהודה, מרים ורציה - אנשים צעירים, מוכשרים ויזמי דובן, שנתמו אמימה והיו אחריים
אזרן.

אקלזאים שלנו - שגשו כל שיאלו, כפתיחות ובתבונה, אהביא את סיפורם האישי אלינו ואלו הצייר קלזה.

איצק קולאצקי - על תרומתו הנדיבה, שאכשרה, גם השנה, אזברים
אקרות

איציק פלד וועד יזמי קלזה בארץ - על תמיכתם ברעיון ובמעשה.

אמנון הפולני ולשגירות פולין בישראל - על הסיוע.

אמשכתי ולחברי - המאויים אותי, זה כמה שנים, בהקשבה, בהכנה
ובתמיכה באתי מסוימת

אלימור דוד "קסם שמושי" - על הירתמותה וידה המקצועית שהביאה
אהקת חוברת זו.

מי ייתן ונככה אראות פירות בעמלנו זה.

אביאל משה
מייסדת אדם אדם
ירושלים, אוגוסט 2014

פולה הורביץ

את פולה בגשתי בביתה, ביחד עם בנה חיים, הקיאו בצלמון ככל פרטי סיפור החיים של אמו, ומכיר, אפחות בשם, את כל הזמיות המצורבות פולה סיברה אי רבות על החיים באיר ואל משפחתה. עם זאת היו פרטים רבים שפולה בחרה שלא אשתף בהם, וכאלו שסיברה וביקשה שלא יפורסמו. הדברים המובאים כאן משקפים את בקשתה זו.

פולה נולדה וגדלה בעיר קילצה. הייתה לה משפחה מאוד רחבה וענפה בעיר. פולה חזרה מספר פעמים על כך שקילצה הייתה עיר יפה ופורחת. היא זוכרת את הילדות שלה בעיר כקסומה - כל זאת, עד שהגיעו הגרמנים.

לפולה היו שתי אחיות ואח. נחום, שהיה בן 19 כשפרצה המלחמה, הלה, שהייתה בת 11 וסלה (שרה'לה) שהייתה בת 4 בלבד, בפרוץ המלחמה. פולה הייתה הילדה השניה במשפחה, והיא הייתה כבת 15 בפרוץ המלחמה. ביחד עם ההורים, רבקה וחיים שלמה פינקלשטיין, גרה המשפחה ברחוב לשנה מס' 12.

נתנו מעט אוכל, חיים פינקלשטיין היה חייל צעיר במלחמת העולם הראשונה ונלקח בשבי, לתקופה של שבע שנים. לאחר המלחמה והשחרור מהשבי, הוא חזר לקילץ, ושם שידכו לו את רבקה לאשה.

סבא של פולה, חיים כוחן, אביה של רבקה, היה אישיות ידועה בעיר ואדם עשיר. הבניין בלשנה 12, בו התגוררה המשפחה, היה שייך לו, והסב עצמו התגורר בו, בקומה העליונה. חיים ירש את ההון מהוריו, שהיו מאוד עשירים, ויום אחד כשהלכו לתיאטרון, נרצחו שם.

פולה גם מספרת שכשהייתה ילדה, אם היא רצתה גלידה, היא רק היתה צריכה לבקש מסבא שלה חיים, והוא היה מכניס את היד לכיס ואומר: "תקני לך גלידה גדולה ויפה". סבתה של פולה מצד אביה, אותה פולה כינתה בובי צ'ייוה, הייתה בעלת חנות צמר ובדים. היא נהגה לתת לפולה צמר, בכדי שתלמד איך לסרוג. לבעלה של בובי צ'ייוה קראו נחום, אך פולה לא הכירה אותו, כיוון שהוא נפטר עוד לפני שנולדה. אחיה של פולה, נחום, קרוי על שמו.

בת אחת של סבא חיים עלתה לארץ עוד לפני המלחמה. דודה פרלה (פנינה) ציטרון, למדה משפטים בפולין, אך לא הצליחה לעבוד כעו"ד, בגלל היותה יהודיה. היא ובעלה ניהלו את ביה"ס "תושיה" בקילץ, עד שעלו לארץ.

בביתה של פולה מוצבות תמונות של המשפחה מפני המלחמה. תמונה אחת יוצאת דופן, ובה רואים את משפחתה של פולה עומדת בקור, כולם לבושים במעילים ובגדי חורף. את התמונה צילמה בת דודה של פולה, יום אחד לפני פרוץ המלחמה. פולה ראתה מרחוק שמצלמים את המשפחה ורצה כדי להצטרף אליהם לתמונה, ואכן היא עומדת בה, אמה, דודיה, אחותה שרה'לה, אחיה וסבה חיים. התמונה נשלחה לדודה פרלה בארץ, וכך שרדה את המלחמה. מתוך כל העומדים בתמונה, ועוד רבים ממשפחתה של פולה, שלא הצטלמו באותו היום - פולה היא היחידה ששרדה.

בכל קיץ, המשפחה של פולה נסעה לחופשה בבית שהיה להם בכפר. פולה מספרת, שאחותה הקטנה חלתה בשעלת, והיא נתבקשה לקחת אותה לבית בכפר בכדי שהאוויר הטוב שהיה שם ירפא אותה. פולה נסעה עם אחותה ועוד בת דודה. בכפר היה גוי אחד, שהכיר את פולה ואת משפחתה והוא כנראה הרגיש שמשהו עומד להתרחש. באחד הימים של שהותן בכפר, חלפה שם רכבת, שנסעה לכיוון הגבול עם רוסיה. אותו גוי שכן, דחף אותה על הרכבת וכך בעצם היא היחידה שניצלה ממוות - אך היא לא הספיקה להגיד שלום לאף אחד מבני המשפחה שלה, אותם לא ראתה יותר.

אחרי שהרכבת ופולה הגיעו לגבול, הרוסים עצרו אותה ושלחו אותה ברכבת אסירים לסיביר. הנסיעה ארכה חודשיים או שלושה. נתנו מעט אוכל דרך פתח קטן בקרון. לפולה קשה לספר כמה זמן בדיוק היא הייתה בסיביר ומה עברה שם והיא במילא לא מעוניינת לפרסם פרטים אלו. היא מתארת את זה כ"שבעה מדורי גיהנום", שהייתה צריכה לעבור לפני שהגיעה לפלסטינה. משלב זה, פולה אינה מעוניינת לשתף בזיכרונותיה ממה שאירע לה שם.

היא שבה לספר על העיר, על הבית שלה ברחוב לשנה 12. הבית עמד ליד בית ספר למוזיקה, היא זוכרת שהיא והאחים שלה היו יוצאים מהבית בכדי להקשיב למוזיקה שבקעה מן הבניין הסמוך.

פולה נזכרת שיום אחד ירד גשם, ואחרי יום הלימודים בבית הספר, היא יצאה להתגלש במים. היא לא שמה לב לשעה, וכבר הגיע הערב, ואמא שלה הייתה צריכה לצאת ולחפש אותה כדי להביא אותה הביתה. עוד היא מספרת לי, שבחורף, אמא שלה הייתה מגיעה לבית הספר ומעבירה לה כוס חלב חם ושוקולד דרך השער (להורים היה אסור להיכנס לתוך בית הספר).

המשפחה של פולה לא הייתה דתית, אך פולה מציינת כי אז לא היה קיים דתי לא דתי. כולם התפללו וקיימו מצוות, אך הם לא היו אנשים דתיים, כמו שאנחנו מכירים היום. אבא של פולה, חיים, הלך להתפלל בבית כנסת שלוש פעמים ביום. אבל בשבת, היו הרבה שהיו יוצאים לשתות בירה, וביניהם גם חיים.

בבית גם שמרו כשרות. כשפולה הייתה ילדה קטנה, ביום שישי היא הייתה לוקחת את הצ'ולנט לתנור הקהילתי וביום שבת, הייתה אוספת את הסיר ומביאה אותו הביתה, לארוחת שבת. על כל סיר היה רשום שם משפחה, והתשלום נעשה מראש, כדי שלא יהיה צורך לשלם בשבת. גם במקרה הזה, פולה זוכרת שאמא נהגה לשלוח אותה להביא את הסיר, והרבה פעמים קרה שאמא הייתה צריכה לצאת ולחפש אותה, כיוון שבדרך עצרה לשחק ולא שמה לב שהיא כבר צריכה לחזור הביתה. עוד היא זוכרת שבשבת, הצעירים בעיר היו יוצאים לטייל ברחוב שנקביצ'ה. בצד אחד היו מתהלכים הצעירים היהודים ובצד השני הפולנים. (כשסיפרתי את סיפורה של פולה לאנשי קילצה בעיר, במסגרת הפרויקט, היה אפשר לראות שחלק מהמאזינים הנהנו בראשם בהסכמה בקטע הזה של הסיפור - הם היו שם, וזכרו את ההליכה המופרדת הזאת בעיר - זה ריגש אותי מאוד).

בחגים היו מתכנסים כולם ביחד, בבית של סבא חיים. הוא היה עורך שולחן ארוך וכל הדודים ובני הדודים היו באים. בביתו של סבא היו מספיק חדרים וכולם יכלו להישאר לישון אצלו לאחר סעודת החג. בסוכות היא זוכרת שקיפלו את הגג עם חבל, והחדר הפך להיות הסוכה. כל הילדים הכינו קישוטים לסוכה.

בעיר פעלו תנועות נוער. פולה זוכרת כי ז'בוטינסקי אפילו בא לבקר בעיר, ואנשים הגיעו מכל הכפרים והעיירות בסביבה לראות אותו. אבא אחימאיר גם כן הגיע לעיר, ופולה ועוד חברה שלה, שהיו חברות בתנועת בית"ר, נבחרו ללוות אותו, בביקורו בקילץ.

פולה הגיעה לארץ עם ילדי טהרן. ילדי טהרן היו קבוצת ילדים שברחו, במקרים מסוימים עם משפחותיהם, מזרחה לכיוון ברית המועצות, בפרוץ מלחמת העולם השנייה. רובם נעצרו ע"י הצבא האדום (בהתאם להסכם ריבנטרופ-מולוטוב, שנחתם בין ברית המועצות לגרמניה הנאצית), ונשלחו לסיביר או לחלקים שונים במזרח רוסיה. בשנת 1942, כאשר הוקם "צבא אנדרס" הפולני על אדמת ברית המועצות, הצטרפו אליו רבים מהילדים. החיילים ואתם הילדים, הגיעו לאיראן, שהיתה אז בשליטה בריטית. הסוכנות היהודית בטהרן, הקימה מחנה שנקרא "בית הילד היהודי", שם רוכזו 719 ילדים. הילדים חיו בתנאים לא ראויים, ורבים מהם סבלו ממחסור במזון. הסוכנות היהודית אירגנה לילדים סרטיפיקטים והם הועברו מאיראן באונייה לארץ ישראל. רובם הגיעו דרך ירדן, וחלק קטן עבר דרך פקיסטן למצרים, ומשם ברכבת, לעתלית.

פולה הגיעה לישראל בגיל 16 או 17, עם קבוצת ילדי טהראן, שהגיעה לעתלית. היא קיבלה מהמנדט הבריטי שהיה בארץ לירה או שתיים, ארצישראליות, שהיו סכום מכובד באותו זמן. בני דודים שלה, שהיו כבר בארץ, אספו אותה ולקחו אותה לביתם, ברחוב הקונגרס בתל אביב. שם היא גרה בתחילת דרכה בארץ. היא זוכרת, שהיא הלכה לעירייה, עם הגיעה ארצה, וכאשר שמעו שם שהיא ניצולת שואה, הביאו לה קצת לחם, אך הזהירו אותה לבל תסתובב עם הלחם בחוץ, מחשש שיגנבו לה את הלחם! היו אז זמנים מאוד קשים בארץ, אבל פולה אומרת: "על זה לא מדברים, אנחנו נדבר על זה שעכשיו הכל בסדר". הבריטים נתנו לה לבחור דירה ואף שילמו על הבית. בדירה הזאת, בגבעתיים, היא מתגוררת עד היום הזה.

לפולה שלושה ילדים - בן אחד, חיים, שתי בנות - רבקה ושרה, ושמונה נכדים.

הנריק צבי זלינגר

את סיפורו של הנריק צבי זלינגר שמצתי מכי כיתה, נורית זר, בכיתה אשר כאן יכנה.

הנריק (צבי) זלינגר נולד ב-1933 בעיר קילצה להוריו, רחליה-לולה (פרזינגר) ושלמה (זלינגר). להנריק הייתה אחות אחת, בשם דינה. משפחות פרזינגר וזלינגר נחשבו למשפחות אמידות ומכובדות מאד בעיר. ברשותן היה תיאטרון גדול (הראשון בעיר) ברחוב שנקביצ'ה 32. בצמוד לתיאטרון היה מלון, בו התארחו השחקנים, גם הוא ברשות המשפחה. כמו כן, בקומה התחתונה של הבניין, היה בית ספר לנהיגה, שתופעל על ידי הלנה ואדולף לוי (הלנה, דודתו של הנריק). אם כן, מדובר במשפחות מוכרות ובעלות נוכחות, בעיר קילצה, באותה תקופה.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, הנריק היה בן 6, והיה אמור להתחיל ללמוד בכתה א'. ב-1.9.1939 יום פתיחת שנת הלימודים, נכבשה פולין על ידי הנאצים, והנריק הספיק ללמוד בכתה א' יום אחד בלבד.

מיד עם פרוץ המלחמה, גויס אביו שלמה לצבא, ונפל לאחר זמן קצר בשבי. משפחת זלינגר, שנותרה בעיר, ברחה ללבוב. לאחר זמן מה, הגיעה למשפחה הודעה מהאב, כי הוא הצליח לברוח מהשבי, והוא מחכה למשפחה בקילצה. על כן החליטה המשפחה לחזור לפולין.

אחרי מספר חודשים, גורשו כל היהודים לגטו, שהוקם בקרבת בית הכנסת הגדול של קילצה, מרחק הליכה של 10 דקות מרחוב שנקביצ'ה, שבו גרה המשפחה. התנאים להם זכתה המשפחה בגטו היו יחסית סבירים, כיוון שהמשפחה הספיקה להחליף דירות עם פולני, שעבר להתגורר בבית המשפחה ומשפחת זלינגר עברה לגור בביתו, שהיה בתחומי הגטו. אל הבית בגטו הצטרפה לגור גם סבתו של הנריק, דינה זלינגר (אימא של שלמה), שמאוחר יותר נשלחה לטרבלינקה. אחותו של האב, סופיה, התגוררה אף היא בגטו, בסמיכות אליהם, וכך גם הלנה (אחות אימו של הנריק), שנורתה למוות בגטו בקילצה.

הארוס של הדודה סופיה היה פולני נוצרי בשם סטפן סאוה. סטפן תמך במשפחת זלינגר ודאג להבריח להם מזון. דודתו של הנריק, סטפה, ובתה, לידיה, לא עברו להתגורר בגטו, הודות לעובדה שסטפה התנצרה עוד לפני המלחמה והייתה נשואה לקצין פולני נוצרי. לידיה נהגה להבריח מזון וביגוד למשפחה שהייתה בגטו. בגלל הקשרים שהיו למשפחה מחוץ לגטו, באופן יחסי, מצבם היה סביר. בגטו הנריק התיידד עם ילד בשם דוד פרידמן, שהפך מאז לחברו הטוב ביותר. לדוד פרידמן הייתה אחות קטנה בשם פרנייה.

בהדרגה הגטו, שמנה כשלושים אלף יהודים, הלך והצטמצם. מרבית תושבי הגטו נשלחו לטרבלינקה, ביניהם סבתו של הנריק. שני בניו של דוקטור פליישר, בני המשפחה, נשלחו למחנה אושוויץ ונרצחו שם, על ידי מנגלה עצמו, כיוון שסירבו לשתף פעולה בניסויים שנערכו שם.

הגטו הפך, בשנת 1943, למחנה עבודה בשם האסאק שמנה כאלף שלוש מאות איש, שהיו להם רישיונות עבודה. ב-23.5.1943 אספו הנאצים את כל ילדי מחנה העבודה, כשההורים יצאו לעבודה, ורצחו אותם בבית הקברות היהודי. הנריק זכר את המקרה וסיפר שהוא חשד שמשהו אינו תקין, כיוון שהגרמנים אמרו כי הם אוספים ילדים לחוליית ניקיון, וזה היה נשמע לו לא הגיוני, שיאספו למשימה הזו גם תינוקות בני שנה. חשדו גרם לו לברוח ולהסתתר, יחד עם עוד מספר ילדים, בעליית גג. הם שהו שם שלושה ימים וכך ניצלו. בשלב זה, החליטה כל המשפחה לברוח ממחנה העבודה. דנוטה, אחותו של הנריק, וסופיה אחות של אביו שלמה, הוברחו מחוץ למחנה עוד לפני כן, בעזרתו של סטפן סאוה. סטפן, שנסע אחרי הרכבות לאושוויץ, חזר וסיפר למשפחה מה ראה, וכך החלה הבריחה מהמחנה.

אחות של דוד פרידמן (חברו הקרוב של הנריק), פרנייה, הוברחה עם דנוטה וסופיה, בעזרת תעודות מזויפות שסטפן סאוה, שעבד בית המשפט, דאג להשיג. (בדיעבד, ברור כי ללא הנגישות שלו למסמכים אלו וזיופם, גורלם היה כגורל רוב היהודים, שהתנצרו, אך נחשפו שורשיהם היהודים).

אדון בשם אדק פרושובסקי, שהיה מנהל תחנת החשמל של קילצה, הוברח ביחד עם אשתו ועם עוד יהודי נוסף בשם מוניוק רוזנברג. דוד פרידמן עצמו הוברח מהגטו, עוד לפני רצח הילדים, והוחבא על ידי משפחת שלווינסקי בכפר דלשיצה.

סטפן סאווא, בנה בית מעץ בכפר ברצ'חוב, כ-20 ק"מ מקילצה. הבית היה מחוץ מבתי האיכרים וקרוב מאד ליער. הבית שבנה סטפן היה בעל דפנות כפולות ועם עליית גג בבית הסתתרו שבעה יהודים, בנוסף התגוררו בו סטפן, שהיה נוצרי, ועוד אישה נוצרייה בשם לוד'ה שהייתה, לפני המלחמה, עוזרת של משפחת פליישר (האח של הסבתא סבינה). האישה, שלא רצתה להיפרד מהמשפחה היהודית, עזרה לסטפן להקים את הבית ולהכשיר אותו במקום מסתור.

אימו של הנריק, רוזליה-לולה, הסתתרה באותו הזמן בקילצה, עם אחותה סטפה ובתה לידיה, כשהיא מחזיקה בתעודות מזויפות, שסיפק להן סטפן סאווא.

הן הסתתרו בבית מלון, בקרבת קילצה, ששימש מקום מפגש ל קצינים גרמנים. בהתחלה הנריק היה איתם, עד שנשלח לאביו. שלמה, האב, ירד, בשל בזה של המלחמה, למחתרת המלוכנית, ארמיה קריובה, AK, ולחם בוורשה נגד הנאצים. הנריק שהה עם אביו בוורשה במקום מסתור. מאחר והנריק היה ילד מאד שובב, שלא הצליח לשהות במקום אחד לאורך זמן, הוא נאלץ לעבור ממקום למקום, ובזכות זה ניצל.

בתחילת נובמבר 1944 הגיעו פרטיזנים מהארמיה קריובה באזור קילצה, לבית של סטפן בכפר, וריכזו את כל היהודים שהסתתרו. הם דרשו מסטפן להוציא מהכפר את היהודים, בכדי למנוע פעולת נקם של הנאצים, במקרה ויגלו את מקום המחבוא. הפרטיזנים נתנו לסטפן אורכה של שבועיים. בתקופה זו סטפן ניסה למצוא מקום חילופי למסתור היהודים, ששהו בבית, אך הדבר לא עלה בידו. כמוצא אחרון, הוא אסף מאמו ומאחיו את כל הרכוש שהיה ברשותם, פרוות ותכשיטים, במטרה לנסות ולשחד את אנשי המחתרת ובכך לקנות את חייהם היהודים המוסתרים בכסף.

ב-16.11.1944 חזרו הפרטיזנים לבית, לקחו את כל הכסף והפרוות, ורצחו את כל האנשים שהיו בו. לפי עדויות שניגבו, הפרטיזנים הפרידו בין הנשים והגברים, ירו בהם ואחר כך שרפו את הבית. מתחת למיטה נמצאה גופתה של פריייה, אחותו של דוד פרידמן שכנראה הסתתרה ונשרפה חיים. השם המחתרתי של מפקד הפרטיזנים שנתן הוראה לירות בתשעת דיירי הבית היה "בראבש", והוא, לאחר שנים, הפך לגיבור לאומי במולד, בזכות פעילותו במחתרת הלוחמת.

יד ושם העניק לסטפן סאווא תואר "חסיד אומות העולם", על הקרבתו וניסיונותיו הכנים להציל יהודים.

כעבור שנים, נודע למשפחתה של נורית (בעת ביקור בפולין), מפי לאון שלבינסקי (ממשפחת שלבינסקי, שסייעה לחברו של הנריק להסתתר בעת המלחה), כי הנריק היה בבית שלושה ימים לפני שהוא נשרף. כיוון שהוא היה שובב וחסר מנוחה, הם לא הסכימו להשאירו שם, מחשש שהתנהגותו תגרום להסגרת כולם, ושלחו אותו חזרה לאביו שלמה בוורשה. בדיעבד, כך ניצלו חייו.

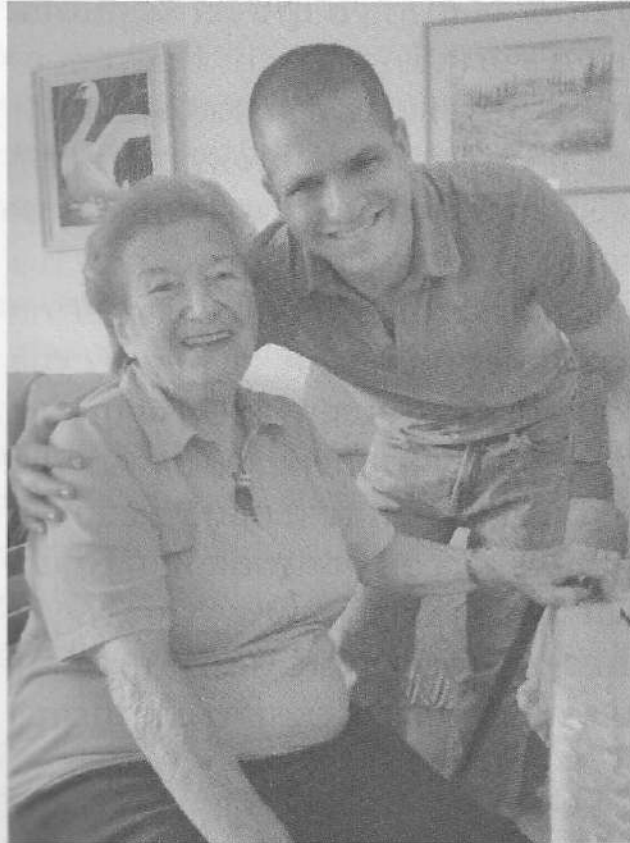
אביו של הנריק, שלמה זלינגר, נפל בקרב במרד ורשה הפולני, שפרץ באוגוסט 1944, כאשר הרוסים כבר היו מהצד השני של נהר הוויסלה. על כך הוענק לו אות הלוחם בנאצים.

עוד לפני שנהרג, נודע לשלמה, שהבת שלו דנוטה ואחותו סופיה נרצחו וכי הבית בו הסתתרו, נשרף. מאוחר יותר הסתבר, שמי שרצחו ושרפו את בני המשפחה היו פרטיזנים פולנים מאותה חוליית הארמייה, אליה השתייך שלמה זלינגר.

לפי עדויות, שמסרה אמא של סטפן סאווא אחרי המלחמה, היא סיפרה שכאשר היא שמעה שהבית של בנה נשרף, היא לקחה עגלה וסוס ועליה ארון מתים. היא אספה את הגופות החרוכות של בנה סטפן, של סופיה, דנוטה ופריינה, וקברה אותן בבית קברות נוצרי בקילצה, תחת המצבה של סטפן סאווא נמצאים כל המתים עד היום.

עד סוף המלחמה הסתתר הנריק בוורשה. יום אחד, אביו שלמה יצא ולא חזר. הוא נשאר לבד והגיע בכוחות עצמו, מהלך של כחודש ימים, חזרה לקילצה, שם פגש את אמו. את הדרך הוא עשה לבד, בגיל 12. לקילצה הגיע במצב של אפיסת כוחות

צילה ליברמן

ילדות ומשפחה

צילה ליברמן נולדה בשנת 1932 בשם צלינקה, ליצחק ולרחל אלברט, ברחוב פלץ וולנושצ'י 12, בעיר קילצה שבפולין. לצלינקה הייתה משפחה מורחבת בעיר ומחוצה לה. היה לה אח גדול בשם טדק (שמו העברי היה טוביה).

משפחת אביה כללה את סבתא, זלדה, שגרה בקילצה, שני דודים, ישראל ופסח, ודודה, חנה, כולם גרו בעיר. לדוד הבכור, ישראל, היו חמישה ילדים. לדוד פסח היה בן בשם דודי. כשצלינקה נולדה, סבה מצד אביה נפטר.

אמה של צלינקה, רחל, נולדה בוורשה. אמה נפטרה כשרחל הייתה בת תשעה חודשים, והתינוקת נשלחה לקילצה, לסבה וסבתה, שם גדלה. את הסבים מצד אמה, צלינקה לא הכירה - הסבתא מתה כשאמה הייתה תינוקת והסבא נפטר מדלקת ריאות, עוד לפני שהיא עצמה נולדה. לאמה של צלינקה, רחל, היו עוד שני אחים ואחות, אך הם לא גרו בעיר.

אבא של צילה עבד כמנהל חשבונות בחברת אוטובוסים. להורים של צילה היו שמות פולנים, שכן קראו להם בעיר - איגנצה ורוז'ה. ההורים לא דברו יידיש אל צילה באחיה בבית, כיוון שחששו שהדבר יפגע במבטא הפולני היפה שלהם.

בבית הייתה גם מטפלת, בשם גינקה, פולניה מאחד הכפרים באזור, שהייתה מלבישה את צילה בבוקר, מטפלת בה ומלווה אותה לבית הספר. מלבדה, הייתה גם עוזרת בית.

צילה מתארת את העיר לפני המלחמה מנקודת מבט של ילדה, והילדות שהיא מתארת היא ילדות מאושרת. הילדים מלוכדים, משחקים ביחד, בחצר המשותפת של הבית. לא הורגשה הפרדה בין היהודים לפולנים, למרות שצלינקה למדה בבית ספר לבנות יהודיות, אך זה היה רק בגלל, שהייתה צעירה מדי צילה לא גדלה בבית דתי, אך היא כן זוכרת, שליהדות היה מקום בבית. לעומתם, הסבתא והאח הגדול של אבא ישראל, היו מאוד דתיים והנשים אף הלכו עם פאות. היא זוכרת שאבא שלה היה הולך לעבוד בשבת, ואמה פחדה שהילדים לא ידעו מה זה בית כנסת, אז היא שלחה את טדק לבית כנסת עם השכנים - משפחת מנילה - שהיו דתיים. את צילה היא לא שלחה, כיוון שהייתה עוד הייתה צעירה. בבית הייתה הקפדה על שמירת כשרות - בשר כשר, הפרדה של הכלים. מההכנות לחג הפסח, צילה זוכרת, שהיו משפשפים את השיש עם מים חמים ואבן מיוחדת, וגם את המצות שהיו קונים לרגל החג. את ליל הסדר חגגו לפעמים בבית, ולפעמים אצל סבתא זלדה. חג הפורים היה החג האהוב על צלינקה ועל הילדים כולם, כי הם היו מתחפשים, עוברים מבית לבית ואוספים כסף מהיהודים בעיר. מחג הסוכות, הדבר היחיד שצילה זכרה זה, שאחרי פרוץ המלחמה אמה ביקשה במיוחד ממישהו, שיילמד את הילדים איך מברכים על הלולב, וצילה התעקשה ללמוד לנענע את הלולב. כשהייתה צילה בת 4, המשפחה עברה מפלץ וולנושצ'יי לרחוב שנקביצ'ה, לבית גדול יותר. בבית החדש היו שלושה חדרים גדולים, מטבח גדול ומודרני, שירותים בתוך הבית ומזווה בחוץ.

פרוץ המלחמה

באחד בספטמבר 1939, כשצילה הייתה בת 7, פרצה מלחמת העולם השנייה. ארבעה ימים לאחר פרוץ המלחמה הגיעו הגרמנים לקילצה. צילה זוכרת צעדות מרשימות ברחוב הראשי של העיר, עם שירה אדירה. היא וחברה טובה ישבו במרפסת, הסתכלו על המתרחש ברחוב והתרשמו מן הנעשה. רק לאחר כמה ימים הבינו את המצב החדש. הגרמנים התחילו מיד עם גזרות שחלו על היהודים - כולם נדרשו להביא את הפרוות, את מכשירי הרדיו ואת כלי הזהב והכסף לעירייה. העוזרת של הבית, גינקה, פחדה מהמצב החדש ועזבה את המשפחה, כדי לחזור לביתה, בכפר סמוך. צלינקה, כילדה בת שבע, לא הבינה ממה אנשים מפחדים. היא הכירה את משחק המלחמה, שהייתה משחקת עם חברה משני צדי הנחל, וברגע שצד אחד מרים ידיים וצועק "נכנע" - מסתיימת המלחמה. לא חלף זמן רב, וגם צלינקה הבינה, שלא מדובר במשחק ילדים. מהשנה הראשונה של הכיבוש, לפני שהכניסו את היהודים לגטו, היא זוכרת הפצצות בעיר, ואת בקשת ההורים, ממנה ומאחיה, לעשות כל דבר שמבקשים מהם לעשות. כמו כן, היא מספרת שהילדים הפולנים, איתם הייתה משחקת, עד פרוץ המלחמה, פתאום סובבו את ראשיהם והתעלמו ממנה.

שבוע לאחר שהגרמנים הגיעו לקילצה, משפחתה של צילה עברה לדירה קטנה של שני חדרים ליד הסבתא. הסיבה למעבר הייתה גזרה של הגרמנים, שהרחוב הראשי בעיר, רחוב שנקביצ'ה, צריך להיות "נקי" מיהודים. כשנה לאחר מכן, כשנקבעו גבולות הגטו בקילצה, והכניסו לשם את היהודים, הבית כבר היה בפנים, והם לא היו צריכים למצוא עוד דירה. אל הדירה הקטנה הזו, הצטרפה עוד משפחה, בתקופת קיום הגטו.

עם פרוץ המלחמה, אבא של צלינקה ברח לרוסיה, עם אחיו פסח התכנית שלהם הייתה להגיע לגבול ולארגן את בואה של כל המשפחה. כשהם הגיעו לגבול, יצחק מצא פולני ושילם לו, כדי שזה יביא את המשפחה שלו מהעיר. הוא חיכה בגבול ימיים שלושה, ולפתע הוא ראה, שהפולני חוזר עם משפחה אחרת. כשהוא שאל אותו מה קרה, הפולני אמר לו שהגרמנים כבר הגיעו לקילצה והוא לא יכול היה להיכנס. יצחק הודה לפולני, ופרד לשלום מאחיו פסח (שהגיע לרוסיה ושרד שם את המלחמה) וחזר ברגל עד לביתו בקילצה.

החיים בגטו ובהנריקוב

צילה זוכרת את החיים בגטו כמאוד קשים ובעיקר את הרעב והמחלות. אחיו הגדול של אביה, חטף דלקת ריאות, וטדק, אחיה, חלה בדלקת פרקים. צילה, שהייתה קטנה, ויכלה לברוח פנימה והחוצה מהגטו, נשלחה החוצה כדי להביא לטדק אוכל טוב ושמן, מבעלי הבית ברחוב פלץ וולנושצ'י, שמאוד אהבו את המשפחה ואת טדק בפרט. כאשר צילה הגיעה אליהם, שיכנעו אותה להישאר, עד שהחשיך, כדי שלא תיתפס. מכיון שחזרה כל כך מאוחר הביתה, הוריה לא הרשו לה יותר להתגנב אל מחוץ לגטו. בגטו היה מאוד קשה להשיג אוכל, והיו ילדים שכונו "המבריחים הקטנים", שהיו הולכים לכפרים הסמוכים, היכן שלא הכירו אותם וזיהו אותם כיהודים, ומוכרים כל דבר בתמורה לאוכל. פעם אחת צלינקה הייתה חולה ושכבה בבית, כשהיא ראתה את בתו של האופה, נכנסת לגטו דרך אחד הפתחים. פתאום היא שמעה שתי יריות הילדה רצה עוד כמה צעדים, עד שהתמוטטה ומתה. זאת הייתה הפעם הראשונה שהיא ראתה בן אדם מת.

בגטו היו כ-30 אלף יהודים, מקילצה ומהאזור. כשהחל שלב חיטול הגטו, העבירו את המשפחה של צילה למחנה עבודה קטן בתוך תחומי הגטו. ב-29 במרץ 1943 הוציאו את כולם, למה שנודע ובמרכז מפקדם, SS מאוחר יותר, כ"אקציית הילדים". באמצע המגרש עמדה שורה של חיילי הרמן גייר. בהתחלה העבירו את כל מי שהיה לו פס צהוב בתעודה - כלומר כל האנשים העובדים - לצד אחד של המגרש, כך שבצד השני נשארו רק הורים וילדים. היו בסה"כ 55 ילדים. בשלב השני, החיילים רצו לתוך הקבוצה, חטפו את הילדים והכניסו אותם לתוך בית לבן, שעמד בקצה המגרש. טדק, שהיה לו סימון של פס צהוב בתעודה, עבר לצד השני של המגרש, אבל כשהוא ראה שהוא לבד, רץ חזרה, קפץ מעל הגרמנים והצטרף למשפחה. בשלב הזה, אמה של צילה אמרה לאביה, שהוא חייב לנסות לפחות להציל אותם. הם החליטו ביחד, שילכו היישר לגייר ושכנעו אותו שייקח אותם לעבודה. על מה שקרה אחר כך, צילה אומרת: "ראיתי פעם ראשונה יד ה' שמובילה אותי ועוזרת לי". אמא של צילה שמה לה אודם, דחפה לה סמרטוטים לנעליים, קשרה לה מטפחת על הראש, הכל כדי שתראה יותר מבוגרת. כך הם הגיעו להרמן גייר וביקשו ממנו לעבור לצד השני של המגרש. הוא, מבלי להרים את הראש, שאל: "הילדים - בני כמה הם?" ואביה ענה מבלי לחשוב: 18 ו-16. מבלי להסתכל עליהם ומבלי להרים את הראש, הוא עשה תנועת יד שמאשרת את המעבר. צלינקה הייתה ילדה צעירה ולא מפותחת, ואם גייר היה רק מרים את המבט, הוא וודאי היה מבין מיד, שהיא לא נערה, אלא ילדה. לאחר מכן הגרמנים בדקו שוב ושוב, במטרה לוודא שלא נותרו ילדים בקבוצה. חבר של טדק הניח מתחת לרגליים של צלינקה קיטבג, שיגביה אותה, כדי שלא יראו החיילים מרחוק שהיא ילדה. וכך, בדרך נס, שרדה צלינקה את אקציית הילדים והגיעה יחד עם אחיה ושני הוריה למחנה העבודה - הנריקוב הנריקוב היה בית חרושת לעגלות עץ, שיועדו לחזית. צילה הייתה אחת משלושה ילדים במחנה, ששרדו את אקציית הילדים. שלמיק הגדולה היה בן 13, צלינקה בת 11 וטומיק, הקטן מביניהם היה בן 10. הילדים עזרו במה שיכלו במחנה, אבל הם לא יצאו החוצה, כדי שלא יראו הגרמנים שיש ילדים במחנה. היה צריך קטן במחנה שהיה מחולק למטבח, סנדלריה ומכבסה, שם הילדים עבדו

יום אחד, הם שמעו צעדים מתקרבים ולא הספיקו לחזור לצריף (שם היו מתחבאים כשהיו מגיעים גרמנים), במקום זאת, הם רצו לשירותים. "אם הם באים..אני בפנים!" צלינקה גם היא, תכננה לקפוץ פנימה כדי להתחבא. אבל טומיק, עמד בפניה והצליח רק להגיד: "אני לא... אני לא....". בסופו של דבר, לא היה צורך לקפוץ פנימה, הגרמנים לא חיפשו אותם ולא נכנסו לשירותים.

בהנריקוב היה מנהל מחנה יהודי בשם שפיגל. שפיגל הגיע להנריקוב עם אשתו, לאחר שאיבדו את בתם המאומצת סרנקה, באקציית הילדים. שפיגל שמע, שקבוצה של יהודים במחנה החלו לחפור בור מהבאר במחנה, החוצה. כשהוא שמע על התכנית הוא אמר: "זה לא יכול לעבוד". הוא ידע, שגם אם הראשונים יצליחו באמת לברוח, בסוף יהרגו את השאר-אלפים! הוא החליט לחשוף את עובדת חפירת המנהרה לגרמנים, והם באו וסתמו את הפתח. אותם בחורים שעסקו בנסיון הבריחה, באו לשפיגל ואיימו עליו: "תדע לך, שאם אנחנו מגיעים מכאן לאושוויץ, אתה לא תצא משם בחיים". וכמו שצילה סיפרה לי: "אני לא יודעת איך, אבל הוא באמת לא נשאר בחיים. היהודים גמרו אותו".

אושוויץ

לילה אחד בשנת 1944, העירו את כולם במחנה ואמרו להם שהם עובדים מאוד יפה, ולפיכך מעבירים אותם למחנה דומה בגרמניה. הכניסו את כולם בשקט לרכבות. היו רק בודדים שלא האמינו וניסו לברוח, אבל הגרמנים ישבו על גג הקרונות וירו במי שניסה לברוח. אפילו שהנסיעה מקילצה לאושוויץ אינה מאוד ארוכה, הנסיעה הזו ארכה מספר ימים. הם נסעו עד שפתאום הריחו ריח של בשר חרוך, מה שנודע להם אחר כך כסימן ההיכר של אושוויץ. כשהרכבת עצרה באושוויץ-בירקנאו, הדלתות נפתחו וישר התחילו צעקות: "ראוס ראוס! שנל שנל!" אף אחד לא ידע מה קורה. הם נצטוו לעמוד בשני טורים- נשים לחוד וגברים לחוד. כאן צלינקה ואמה נפרדו מאביה ומטדק. כשהם ירדו מהרכבת, הגיע אליהם יהודי ושאל אותם ביידיש מאין הם, ומישהו ענה לו, מקילצה. אותו איש אמר להם שיש שם אסיר מקילצה. האיש הגיע ושאל אותם, האם המשפחה שלו נמצאת בקבוצה, אז בישרו לו, שהם נספו עוד בגטו. פתאום להפתעתם, במקום להצטער, כפי שציפו, הם ראו שהאיש שמח. חשבו שהוא השתגע. אז הוא אמר להם: "תקשיבו טוב: אתם הולכים עכשיו למקלחות אבל יצא לכם משם גז, אתם תמותו וזהו. ואני לא אראה את ההורים שלי מתים לי מול העיניים!" רק באותו רגע הבינו את פשרו של המקום, אליו אך הגיעו. לאנשים לא היה מושג קודם לכן, הם הגיעו לשם עם מזוודות! מאותה נקודה הכל קרה מאוד מהר: הכניסו את הנשים לחדר, גילחו אותן, שמו במקלחות- אך יצאו מים! נפתחה דלת צדדית, כולן יצאו, דקו עליהן פיג'מת פסים, והובילו אותן לצריף. אז התחילו החיים במחנה. החיים של צילה באושוויץ התנהלו כך- כל יום בשעה שלוש או ארבע לפנות בוקר, הבלוקובה הייתה מעירה את הנשים בצעקות: "אפשטיין אפשטיין!" (לקום, לקום!). שתיים-שלוש נשים היו הולכות והביא קפה. לאחר מכן, כל המחנה היה עובר מסדר, שארך שעות על גבי שעות. היו סופרים אותם שוב ושוב- כמה נמצאים, כמה מתו בלילה, כמה נתלו בגדר החשמלית- עד שידעו איפה כל אחד ואחת נמצאים. לאחר מכן, כבר בשעות הבוקר, שלחו את הנשים לעבוד. העבודה שלהן הייתה לחצוב אבני חצץ מהר מסולע ולהעביר את האבנים ממקום אחד למקום אחר.

עבודה שנראתה לצלינקה חסרת תועלת. היו קאפו, מפקדי פלוגות עבודה, שהכריחו את הנשים לשיר תוך כדי עבודה, והרביצו למי שלא הייתה שרה, או לא עבדה במהירות המספיקה. לצלינקה הם אף פעם לא הרביצו, למרות שלפעמים הייתה עושה כאילו שהיא עובדת, אך בפועל לא עשתה כלום, כי המכוש היה לה כבד מדי. יום אחד, אמא שלה האיצה בה לעבוד כיוון שישנם שני גרמנים שמסתכלים עליה, אבל הסתכלות קצת אחרת, כאילו מתוך רחמים. איזה רחמים? חשבה לעצמה צילה. רק שלא יסתכלו עליה. היא התחילה לעבוד, ואמא שלה פנתה אליה ואמרה: "עכשיו את ניגשת לגרמנים האלה, ומבקשת מהם פרוסת לחם". צילה פחדה ואמרה לאמה שהיא לא תלך, כי בוודאי יהרגו אותה. אבל אמא של צילה לא ויתרה, וחזרה והפצירה בה. צלינקה כבר כל כך כעסה על אמא שלה, שהחליטה לגשת, לא לפני שאמרה לאמה: "הם יהרגו אותי, ואז תראי שצדקתי!". צילה ניגשה לגרמנים, ואמרה להם: "אני רעבה". פתאום, אחד מהם הכניס יד לכיס. צלינקה כמונן חשבה שהוא הולך להוציא אקדח, אך ראתה להפתעתה, שהוא מוציא נייר פרגמנט עסוף, עם ריח של דבש שנדף ממנו, ומושיט לה. צלינקה רצה חזרה לאמא שלה, מאושרת וצחקת: "קיבלתי, קיבלתי!". אמא של צילה חפרה בור ליד השירותים וטמנה שם את הלחם. בסוף היום לאחר העבודה, כשבאה האם להוציא את הלחם, שמעה צלינקה צעקה: "הלחם אינו!". היא חזרה לקבוצת הנשים ואמרה להם: "תרחמו עלי. יש לי ילדה קטנה". ואישה אחת יצאה מהקבוצה ואמרה: "אני לקחתי את הלחם, גם לי יש ילדה קטנה - אנתו מתחלק בו". וזה מה שבאמת קרה. צילה לא יודעת כמה זמן בדיוק היא הייתה באושריץ, אבל היא זוכרת שהיא הגיעה לשם בחודשי הקיץ וכשהיא יצאה משם כבר היה חורף. סיפור היציאה מהמחנה, כמו כל סיפור חייה, הוא עוד רצף של ניסים, שהובילו לכך שהיא יצאה מאושוויץ בחיים.

יום אחד הגיעו הנשים לצריף לצורך סלקציה, ואישה צ'כית ראתה את צילה, וניגשה לאמה ואמרה לה שהיא תנסה להציל את הילדה, בתנאי שזו תעשה כל מה שהיא אומרת לה. צילה הלכה אחרי האישה לתוך חדר ארוך, שבו התבצעה הסלקציה. האישה הכניסה את צילה לתוך חדר קטן ואמרה לה להמתין שם בשקט עד שהיא תשמע שלוש דפיקות בדלת. ההוראות היו, שברגע שהיא תשמע את הדפיקות, עליה לקפוץ על המדרגות ולהצטרף לקבוצת הנשים שנידונו לחיות. צלינקה ישבה בחדר וחיכתה וחיכתה, ולפתע היא שמעה את הדפיקות בדלת. מיד פתחה את הדלת וקפצה על המדרגות, אבל עוד לפני שהספיקה להבין מה קורה, הרגישה מישהו חזק תופס בה ומסובב אותה אליו. היא מצאה עצמה, במפגש פנים מול פנים עם מנגלה. ברגעים האלה שבהם הוא החזיק אותה, חשבה צלינקה לנשוך לו את האף, אבל מיד ירדה מהרעיון, מחשש שיהרגו את אמא שלה על מעשה זה שלה. מנגלה זרק אותה לתוך החדר בו המתינו הנידונות לגזים. צלינקה ישבה שם וחשבה על זה, שאמא לא יודעת מה קורה איתה, היא בוודאי חושבת שהאישה הצ'כית הצילה אותה, אבל מיד עיניה של צלינקה ושל אמא נפגשו ולפני שהבינה מה קורה אמא רצה לכיוונה. מנגלה צעק לכיוונה, והאם ענתה: "אני לא רוצה שום דבר, רק למות יחד עם הבת שלי". והוא בתגובה ענה לה: "טיפשה, את תמותי כשאני אגיד לך למות!". והתחיל להרביץ לה. וצילה ראתה דם ניגר מאימה והייתה בטוחה שהוא הרג אותה. לאחר מכן, האישה הצ'כית חזרה ואמרה לצילה: "ילדה, לא הצלחנו, אבל בואי, אני אפתח לך חלק מהברזי ואולי באחד הצריפים יחביאו אותך". אבל צילה כבר לא רצתה כלום, היא חשבה שאמא מתה והיא לא רצתה יותר לחיות. האשה הלכה, וצילה הלכה יחד עם כל הקבוצה לכיוון הקרימטוריום.

תוך כדי הליכתה היא שעה פתאום את האישה הצ'כית צועקת לה: "ילדה! אמא שלך חיה! ראיתי אותה קמה!" (למה האישה הזאת עשתה את זה? למה לסכן את עצמה בצורה הזאת בשביל ילדה שהיא לא הכירה? שנים לאחר מכן, כשצילה מספרת לי את הסיפור בסלון ביתה, היא אומרת שהאישה לא רצתה שצילה תלך למוות במחשבה שאמא שלה מתה בגללה. היו גם מקרים של טוב לב, אפילו במקום כמו אושוויץ.)

הקבוצה הגיעה לצריף מגודר מחוץ לתאי הגזים, שם חיכו עד שיתאספו שלוש מאות אנשים (פחות מזה לא היו מפעילים את הגז). שם הנשים הריחו אוכל, ושאלו את אנשי ה-SS אם יוכלו להביא קצת, כיון שהן לא אכלו שלושה ימים והם הסכימו ששמונה אנשים מתוך הקבוצה ילכו להביא אוכל. צילה ישר התנדבה, בתקווה שאולי תראה את אמא שלה עוד פעם אחת! בדרכן למטבח, היא שמעה קול קורא לה: "צלינקה!" היא לא הבינה מי זה, שהרי מאז שהגיעו למחנה, אף אחד לא קרא לה בשם הזה. היא הסתכלה בכיוון וראתה קבוצה של נשים, במעילים ונעלי עץ, מוכנות לצאת לעבודה. אחת מהן צעקה לה: "צלינקה אמא שלך כאן איתנו!". צילה הביטה וראתה את אמא שלה, אך זו הסתכלה עליה, אבל לא הצליחה לזהות אותה, כאילו לא הייתה בהכרה. קבוצת הנשים עמם הלכה צילה הגיעה למטבח, ומשם הביאה את סיר עם האוכל בחזרה בכיוון הקרמטוריום. בדרך הסיר נפל ותוכנו נשפך על הארץ.

צילה אומרת, שלא היא ואף לא אחת מהנשים שם, תיכננו את זה, אך לפתע מאות נשים התנפלו על האוכל שנשפך שם וצילה שמעה: "עכשיו תברחי!" היא חשבה לעצמה - על החיים ועל המוות - ורצה דרך התעלה והגיעה לקבוצת הנשים, בה הייתה גם אימה. ספרו אותם שוב ושוב, המספר לא היה תואם, אף לבסוף הרכבת יצאה כשהיא עליה, וצילה יצאה מאושוויץ, לא דרך הארובה.

רוונסבריק ומלכוב

המחנה הבא אליו הגיעה צלינקה, היה מחנה רוונסבריק שבגרמניה. כמה ימים בדיוק ארכה הנסיעה, היא לא יודעת להגיד, אבל היא זוכרת שכשיצאה מאושוויץ לא היה עדיין שלג, וכשנפתחו דלתות הקרון ברוונסבריק היה כבר שלג בחוץ. מיד עם הגיען, הכניסו אותם לאוהל, בלי מיטות או כל דבר אחר. אחד מהגרמנים אמר להם: "לילה טוב", מחווה אליה הגיבו הנשים בהיסטריה, מכיוון שהיו בטוחות שהוא מאחל להן לילה טוב לתמיד, ושהוא שולח אותן למותן. הנשים החלו להילחץ, עד שאחת מהן הרגיעה באומרה, שאי אפשר להכניס למקום גז, כי זהו אוהל, והוא אינו אטום. מיד פשטה רגיעה בקרב הנשים. אמה של צילה עדיין לא חזרה לעצמה מאז המקרה בצריף הסלקציה. היא עדיין חשבה שצלינקה מתה, והייתה מאוד מבולבלת. בלילה הראשון במחנה החדש, כשהן שכבו על רצפת הבטון, היא כל הזמן ניסתה לקחת את המעיל מהאשה ששכבה לידן ולשים על צילה. האשה התעצבנה עליה, אבל היא לא ויתרה ושמה על צילה את שני המעילים - שלה ושל האשה לידה. אחת הנשים אמרה לצלינקה, שלאמא שלה יש חום, ושהיא מדברת מתוך הזיות שגורם החום הגבוה. בבוקר שלאחר מכן, האם קמה וניסתה לרדת מהדרגש, כפי שנהגה לעשות באושוויץ. פתאום היא הבינה, שהיא על הרצפה, וכאילו התעוררה מהחלום שבו הייתה ושאלה: "איפה אנחנו?"

צילה לא ידעה עדיין איפה הן, אבל היא אמרה לה שהן כבר לא באושוויץ ושעכשיו יהיה טוב יותר. צילה שמחה שאמא שלה הבינה את דבריה ונראה היה ושהיא חוזרת לעצמה. לקח לאם עוד קצת זמן להתאושש, וכל אותה העת צילה השגיחה עליה, שמרה לה אוכל והביאה לה מים לשתות מן מהגשם שירד בחוץ. פעם אחת היא רצה להביא לאמה מים, ושתי נשים התנפלו עליה ולקחו לה את הלחם, ששמרה לאמא שלה. מצבה של האם הלך והשתפר, ולאחר יומיים-שלושה, היא חזרה לעצמה.

חברת משפחה, גברת ספיר, זיהתה את צילה עם קבוצת הנשים, והביאה לה מעיל ונעליים חדשות (צילה יצאה מאושוויץ בלי מעיל ונעליים, מכיוון שהיא ברחה ולא הייתה אמורה כלל להיות עם הקבוצה הזאת). מחנה רוונסבריק היה רק מקום מעבר בדרך למחנה הבא - מלכוב. כשהגיעה למחנה העבודה מלכוב הרגישה צילה כאילו שהיא נמצאת בבית מלון. כל אחת מן האסירות שם קיבלה מיטה משל עצמה, עם כרית ושמיכה. העבודה הייתה במרחק של חמישה קילומטרים מהמחנה, בתוך היער, והנשים היו מגיעות לשם כל יום בהליכה בשלג. היו נשים שרצו לעזור לה, כיון שידעו שילדה לא תשרוד את המסע הקשה הזה, כחמישה קילומטרים בכל כיוון, כל יום. הם איפרו אותה, שמו לה מטפחת על הראש והכניסו אותה למנהלת המחנה, באומרן שיש ילדה שמנגלה הציל, וביקשו כי ינתן לה תפקיד בתחומי המחנה, כדי שהילדה לא תצטרך ללכת דרך ארוכה כל כך.

המנהלת השיבה בחיוב, והנשים יצאו. עד למחרת בבוקר הן לא ידעו האם המנהלת תקיים את הבטחתה, אך במסדר הבוקר, שמעה צילה שמקריאים את המספר שלה, והיא נתבקשה להיכנס לבית החולים. שם, בבית החולים, ה"ריבייר", צילה עבדה. כל בוקר היא הגיעה והדליקה את האחים לחימום, גלגלה תחבושות משומשות לשימוש חוזר, ועשתה את כל מה שהרופאה דרשה ממנה. לאחר כמה חודשים, שמעה צילה שפותרים צריך חדש לחולי גרדת ושחפת. היא דיברה עם הרופאה האחראית עליה, בבקשה שתתן שם תפקיד לאמא שלה, שהלכה כל יום את הדרך הארוכה לתוך היער וכוחותיה הלכו ואזלו. אמא שלה אכן קיבלה את התפקיד, ועבדה שם עד ליום השחרור. לאחר מכן, כשהן שהגיעו לשוודיה, התברר כי היו לה כתמים על הריאות, והיא גם נדבקה בגרדת מהחולים, אבל טיפלו בזה שם.

סיום המלחמה

יום השחרור הגיע ב-26 באפריל 1945. ביום הזה הגיעו רכבים של הצלב האדום למחנה. כולם ראו את הרכבים ולא הבינו מי הם. הם שמעו שהם לא מדברים גרמנית, וכל הלילה לא ישנו במחשבות על מה מתרחש. בבוקר כבר הפיצו שמועות, שבאו לשחרר אותם, ואמרו לצילה שתעמוד כמה שיותר קרוב לגדרות כדי שיראו שיש במחנה ילדה! היא עמדה, וכל פעם האסירות דחפו אותה יותר ויותר קרוב. החלו להוריד מהרכבים חבילות, אותן הביאו דבר ראשון לבית החולים. התעורר בקרבן חשד, כי רוצים לחסל קודם כל את הריבייר. אף אחד לא הסכים לטעום מהאוכל שהגיע בחבילות. אז צלינקה, שעבדה בבית החולים, אמרה: "אני אנסה" - פתחה את החבילה, והתחילה לשתות את החלב שהיה בתוכו. עד היום היא זוכרת כמה שזה היה טעים! לשתות חלב פעם ראשונה אחרי שש שנים! כולם ראו שהיא בסדר לאחר השתייה, והתחילו לפתוח את החבילות, לאכול ולשתות, ושמחה גדולה פרצה. לאחר מכן החלו להוציא את הנשים מהמחנה, הגרמנים עמדו שם, הורידו לנשים את המספרים וחייכו אליהן.

צילה מספרת ששנים אחר כך, כששאלו אותה מתי היא הרגישה בפעם הראשונה את הנקמה בנאצים, היא חשבה על הרגע הזה, שבו היא לא החזירה להם חיוך. היא לא רצתה לראות אותם יותר.

משם הסיעו אותן לדנמרק. בדרך לדנמרק כבר התחילו להבין ולהאמין שהן יצאו לחופשי. הן ראו ערים גרמניות הרוסות, דבר שהדגיש בפניהן את סיום המלחמה. כשהגיעו ליעד, נפתחו הדלתות ועמד שם איש שהשיט להן יד כדי לרדת מהרכב. הנשים ירדו מהאוטו וישר הסתדרו בחמישיות. האיש שעמד מולן אמר להן שהן כבר לא בגרמניה, הן הגיעו לדנמרק - לחופש, וכאן הן לא צריכות לעמוד בחמישיות. אף אחת לא האמינה לו, כולן נשאר בחמישיות. צילה הסתובבה לאמא שלה ואמרה לה: "אני מנסה". היא רצה עד לאוטו שעמד שם ובחזרה. כשחזרה, לפתע היא ראתה שהאנשים התחילו לבכות, בוכים בוכים שיש כאן ילדה! וצילה, מתוך הרגל, ישר כעסה ואמרה: "אני לא ילדה! אני יכולה לעבוד!". לאחר מכן הושיבו את הנשים בחדר אוכל ושם השולחנות היו מלאים באוכל, סנדוויצ'ים. והרבה נשים לקחו עוד ועוד והכניסו לכיס, אפילו שאמרו להן שאין צורך, אם ייגמר יביאו להן עוד - לא עזר כלום.

בלילה הראשון בדנמרק הכניסו את כולן לישון, וכל הלילה לא פסק רישרוש מאחת המיטות. לבסוף, ניגשה לשם אחת הנשים וראתה, שמישהי השיגה קצת קמח וכל הלילה לא הפסיקה ללוש אותן, כדי שיהיה לה מה לאכול בבוקר. גם אז נאמר לאישה כי אין צורך ובבוקר הן תקבלנה עוד אוכל, אבל שום דבר לא עזר. לאחר תקופה קצרה בדנמרק, הועברו הנשים לשוודיה, שם צילה שהתה במשך ארבע שנים. הזיכרון הראשון שלה משוודיה הוא, שברגע שהגיעו לשם, הביאו לה קקאו חם ובגדים חדשים. מכיוון שלא היו נעליים במידה שלה, הביאו לה נעליים של נשים מבוגרות. פתאום, היא התחילה לבכות. מה פתאום לבכות? הרי היא ידעה שהיא צריכה לשמוח שהיא קיבלה נעליים, אבל כל מה שהיא חשבה עליו, זה שמעכשיו יגידו שהיא משוגעת, מסתובבת עם נעליים של אישה מבוגרת! שוודי אחד, שראה אותה הרגיע אותה ואמר לה לא לדאוג, בהבטיחו כי בבוקר הוא יביא לה נעליים חדשות, וזה בדיוק מה שהוא עשה. צילה אומרת שהמחווה הזו איפשרה לה לשוב ולהיות ילדה.

לאחר מכן לקחו את כולם למחנה. יום אחד, הגיע הרב יעקובסון מירושלים, וראה שמגישים במחנה נקניק עם חלב. הוא הבין שהוא חייב לפתוח בית ספר דתי לבנות, בכדי לשמר את היהדות שם, והוא פתח בית ספר בשם "לידינגב", על יד העיר שטוקהולם. חצי שנה לאחר סיום המלחמה קיבלו צילה ואמה את המכתב הראשון מאביה. אלו קורותיו של אלבירט מסיום המלחמה: שלושה ימים לפני סיום המלחמה, בנו טדק מת לו בידיים, ככל הנראה משטף דם. לאחר מכן הוא חלה מאוד, ועם סיום המלחמה הגיע לבית חולים נייד. כששכב שם חולה וחלש, הגיעה אליו אחות ושאלה אותו אם יש לו איפשהו משפחה, בהציעה כי תכתוב להם. הוא היה חלש מדי לכתוב, אבל הוא זכר שיש לו משפחה בפלסטינה, שם התגורר גיסו, יעקב גרינבלט. האחות כתבה את מה שהוא אמר ושלחה את המכתב ליעקב גרינבלט בחדרה - והמכתב הגיע ליעד. בינתיים, אלבירט הלך והחלים ויום אחד הוא שמע את החולים מדברים ביניהם, ואחד אומר לשני: "נו ראיתם את היהודים בברגן בלזן? כמו תמיד הם יודעים לעשות כסף". יהודים? חשב אלבירט, בברגן בלזן? הוא עוד הכיר את המקום בתור מחנה.

הוא פחד לשאול אותם לפרש הדברים, שלא יחשדו בו שהוא יהודי, אבל הוא ביקש מפולני אחד שסייע לו מאוד, בזמן שהותו בבית חולים, שיצטרף אליו וביחד ייסעו לברגן בלזן. כשהגיעו לתחנת רכבת שם, אלבירט ישב על ספסל, כששמע שני אנשים מדברים בידיש, ואיש אומר לרעהו: "תראה את האיש שם. אם לא הייתי בטוח שאלבירט לא חי, הייתי אומר שזה אלבירט". כשהוא שמע את הדברים, מיד קפץ ואמר להם: "אני אלבירט! אני אלבירט!". בברגן בלזן הוא פגש בני דודים שלו, אבל מי שהוא רצה לפגוש באמת - היו את אשתו והילדה שלו - אותן הוא לא פגש שם.

יום אחד, הוא שמע שיש בשוודיה קבוצה של נשים מקילצה. אלבירט שלח מכתב בדואר, למישהי שידע שהיא נמצאת בשוודיה, ושאל אותה האם היא יודעת משהו על המשפחה שלו. היא ידעה בדיוק היכן הן ומה קרה איתן, היא לקחה את המכתב, כמו שהוא, הכניסה למעטפה ושלחה לאמה של צילה. צילה ואמה פתחו את המכתב וראו את כתב היד ואת החתימה של אבא. ההתרגשות הייתה בעיצומה. הן הודיעו לשוורצברג, מי שתיווך בין היהודים בגרמניה ובשאר אירופה - והוא אמר להן שאלבירט נמצא בברגן בלזן, וכי הוא ידאג להעברתו לשוודיה, בתוך כמה ימים. ובאמת, לאחר מספר ימים, צלינקה ואמה התאחדו עם אלבירט בשוודיה.

העלייה לארץ

הרב יעקובסון התלבט מאוד מה לעשות עם הבנות בשוודיה. הוא פחד לשלוח אותן לארץ, בזמן שהתנהלה שם מלחמה, וחשב לעצמו מה ההורים של הבנות האלה היו מייחלים לילדות שלהם. מצד שני, מספר גדול של בנות רצו לעלות לארץ. לבסוף הגיעו לפשרה - מי שהייתה לה משפחה בארצות הברית או במקום אחר, נשלחה לשם. מי שרצתה, או שהייתה לה משפחה בישראל, נשלחה לישראל.

לילה אחד צלינקה קיבלה שיחת טלפון מהרב יעקובסון, בה בישר לה שהוא הצליח להשיג לה סרטיפיקט לפלסטין, אך עליה לצאת מיד. לצילה היה לה כבר ארגז מוכן לעלייה, אך לאחר שיחה עם הוריה, הבינה צילה שהיא לא יכולה לנסוע לשם לבד, הרי כל הסיבה שהוריה מתכננים לעלות לארץ היא מכיוון שצילה רוצה בכך. אז היא חיכתה להם, ובינואר 1949 עלתה לארץ עם ההורים. לפני שהגיעו לארץ, הוריה אמרו לה לא לומר שיש להם קרובים בארץ, כי ככה לא יקבלו את ההטבות המגיעות לעולים. כששאלו אותם בנמל לאן הם נוסעים, הם אמרו לבית עולים בחדרה. צילה זוכרת כי אמה הגיעה למחנה עם כובע, בכדי שלא תיהרס לה התסרוקת, וכשהיא שמעה שהם ישנים באוהלים היא פשוט לא הסכימה. היא באה למנהל והטיחה בפניו: "אפילו במחנות לא ישנתי באוהל! אני אעמוד כאן כל הלילה, ואני לא אישן באוהל הזה!" המנהל ניסה להרגיעה, אך ללא הועיל. כאשר צילה ראתה, שאמה לא תשתכנע, היא הרגישה קצת אחראית על המצב, מכיוון שידעה שההורים שלה היו שם בעיקר בגללה, והיה לה חשוב לשמור על יחסים טובים איתם.

היא שאלה את האנשים שם, האם הם קרובים לחדרה. הם החלו לצחוק, הצביעו על בית בקרבת מקום ואמרו לה: "הבית הראשון הזה - זה חדרה!". צלינקה התרגשה ורצה לבית הראשון שראתה, דפקה בדלת וסיפרה לאישה, שפתחה לה, שהיא עולה חדשה ושיש לאמא שלה חבר בחדרה בשם יעקב גרינבלט. האישה אכן הכירה אותו, וסיפרה לצילה שהוא גר ברחוב השני לידם. כשהיא ראתה שצילה מפחדת ללכת לשם לבד, היא הכריחה את בעלה לקום וללוות אותה. הם הלכו לשם ביחד, כשהגיעו לשער הבית, וצילה ראתה על השער את הכיתוב, "יעקב גרינבלט - חשמלאי", בעברית, היא כבר כל כך התרגשה, שהיא לא יכלה יותר לשמור את הסוד בפנים, וסיפרה לאיש, כי יעקב גרינבלט, הוא אח של אמא שלה ולא חבר שלה! האיש בתגובה, אמר לצילה: "עכשיו אנחנו נסדר אותנו. תשתקי ואל תגידי שום דבר". הם נכנסו אל תוך הבית, וצילה ראתה את הדוד יושב וקורא עיתון, בחדר ליד היא רואה את דודה שלה ואת בן הדוד שלה, שהיה אז ילד בן 6, יושב בחדרו ושומע סיפור בעברית. היא זוכרת כיצד התרגשה לראות ילד קטן, שמבין עברית! האיש המלווה פנה לדודה ואמר: "שמע יענקלה, לילדה פה נגמר החשמל, צריך שתלך לסדר לה". הדוד הרים את הראש מהעיתון, הסתכל עליה, הסתכל על התמונה שלה, שאמה שלחה לו מפולין לפני המלחמה. נראה היה שהוא התחיל לזהות אותה, אך צילה לא יכלה יותר להתאפק, וצעקה לו: "דוד!!" הדוד יעקב התלווה לצילה לבית העולים, שם הוא התחבק והתנשק עם אמה. המנהל, שראה את המפגש, אמר שזה לא נראה לו כמו התנהגות בין חברים... ואז השיב הדוד: "איזה חברים!?? אנחנו אחים!" המשפחה עברה לבית הדוד, כך שלבסוף הם לא ישנו אפילו לילה אחד בבית העולים.

לאחר זמן מה, צילה עברה לגור בחיפה והוריה נשארו בחדרה. היא הייתה חוזרת אליהם בשבתות. שם, בבני עקיבא, היא פגשה את מי שעתיד להיות בעלה - מרדכי ליברמן. הם התחילו לצאת, וצילה מצאה איתו שפה משותפת. מרדכי היה צבר, וזה הפתיע את צילה בהתחלה, מכיוון שחשבה לעולם לא תוכל לקשור את חייה עם מישהו שלא עבר את השואה. לצילה ומרדכי נולדו שני בנים - אודי ובנצי - וכיום יש להם 15 נכדים, ונינים - הרבה יותר.

לילדה

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

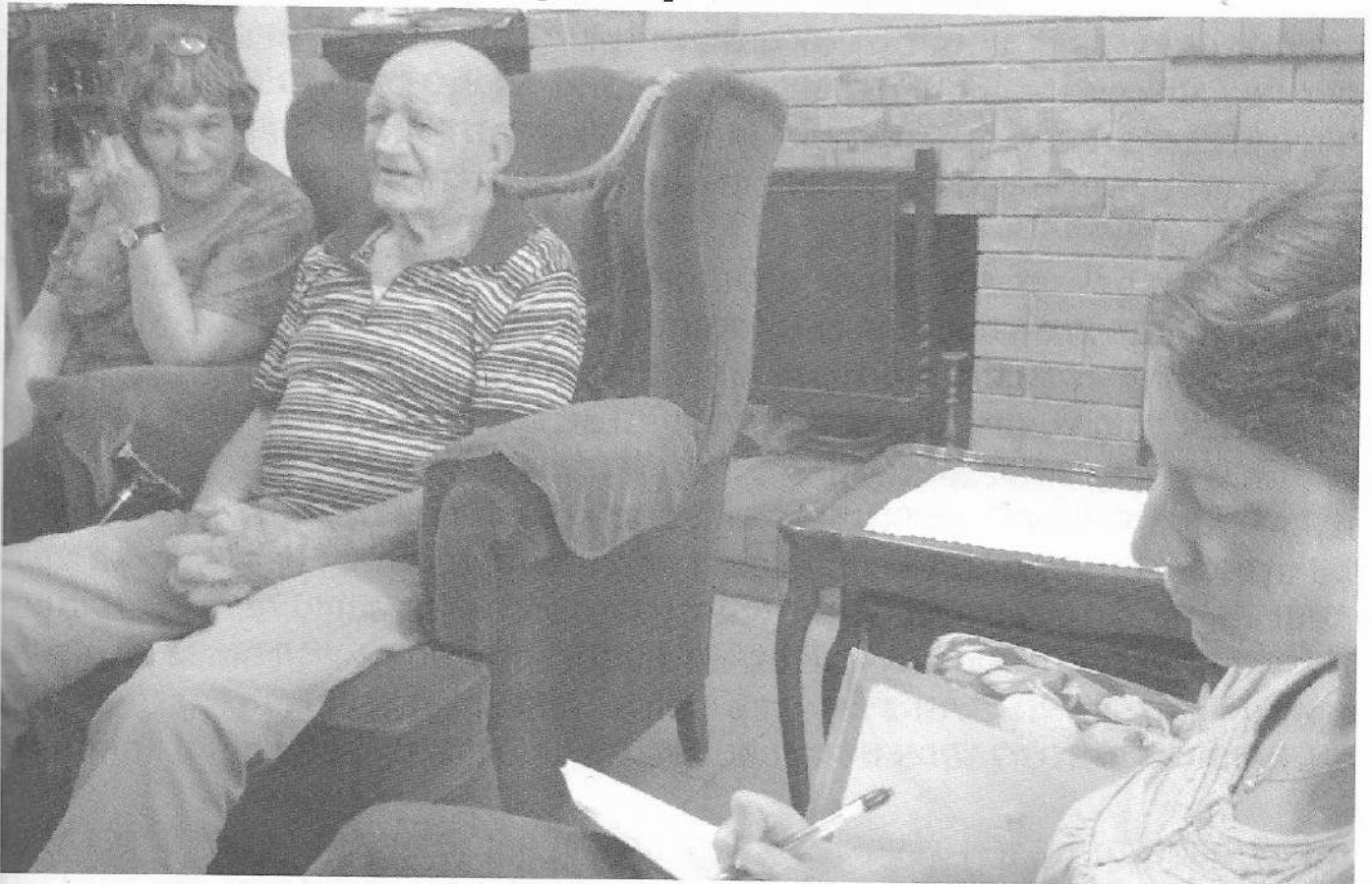
לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

לילדה אמור

יאנוש - יוחנן פלץ

נולדתי בראדום ב-18.8.1917 לד"ר מויזס-משה ופולה פלץ. אבי היה קצין-רופא בצבא האוסטרי במלחמת העולם הראשונה, והיחידה שלו הוצבה בראדום. אני הבן הבכור להוריי, והיה לי אח צעיר ממני בשלוש שנים ששמו יורק.

אמא ומשפחתה

אמא הייתה "ליידי" מהדגם הישן. לבושה תמיד בקפידה ומאופרת. היה לה קול יפה מאוד, היא שרה כמו ציפור. אמא ידעה כמה שפות, והייתה מקובלת מאוד בחברה בזכות יופייה, השכלתה, קולה הנהדר, נגינתה בפסנתר וכושר הרכיבה של על סוסים.

היא גם הייתה רוכבת סוסים במדרגה ראשונה. הסוסים אהבו אותה והרגישו אליה קרבה. הייתה לה סוסה שקראו לה נרוצה, בכפר ז'בייץ, כ-100 ק"מ מקילצה, על הגבול הרוסי, שם הייתה האחוזה של סבא שלי, ושם היינו מבלים בחופשות. לסבא הייתה שם תחנת קמח, היחידה באזור, שפעלה על מנוע דיזל! היה חשמל מהמנוע, דבר ייחודי ביותר בסביבה. זו הייתה משפחת אצילים מיוחסת, מהבודדים שהורשו להחזיק אדמות.

לסבי מצד אמי קראו מארק וורמן (בתרגום: איש אמת). סבא היה אדם גדול, רחב כתפיים, חזק מאוד. הוא לבש בגדים ארופאיים מודרניים. סבא היה מיווד מאוד עם האצולה הפולנית. הוא דיבר פולנית כמו פולני, פולנים היו באים אליו הביתה. הוא דיבר רוסית מצוין (כל המשפחה ידעה רוסית), וידע גם גרמנית אוסטרית טוב. היו לו יחסים טובים גם עם רוסים. היו לו קשרי מסחר ותרבות עם וינה, שלא הייתה רחוקה, והם אף היו נוסעים לשם לאופרה.

אבא עבד כרופא בקילצה, והיו קוראים לו לז'בייץ כשהיו צריכים עזרה רפואית. אמא שימשה כעוזרת רופא. כך הוא הכיר אותה. היא עזרה לאבא לטפל בחולים שלו. כשנישא, אמא הייתה בת 16, ואבא היה בערך בן 25-30. גם אני בנערותי הייתי עוזר לאבא שלי במעבדה. אהבתי להתעסק במבחנות ואפילו ידעתי לעשות בדיקות דם.

המשפחה של אבא התגוררה בצד האוסטרי. הם היו פולנים בשטח כיבוש אוסטרי, מהעיירה ראדומישל-ויילקי (Radomyśl Wielki תרגום: ראדומישהגדול). סבא, אבא, אבא, היה "פלצ'ר" – מרפא. לאבא היו חמישה אחים. אחיו דודק הגיע לארץ ומת, ארווין, אוסקר וצבי-עו"ד שנשאר בפולין. אבא למד רפואה באוניברסיטה בווינה. הוריו השקיעו את מיטב כספם כדי לממן את לימודיו.

בקילצה הוא עבד כרופא פרטי. היתה לו קליניקה פרטית קטנה, צמודה לדירה ואפילו היה לו אוטו, דבר נדיר בימים אלו. בנוסף, היו קוראים לו כמומחה לבית החולים. היו באים אליו מטופלים יהודים ולא יהודים, עשירים ועניים. מהקליינטים העשירים הוא לקח סכומי כסף גבוהים עבור הטיפול, ובכך סיבסד את בית החולים "לינת הצדק" עבור היהודים העניים, דבר שלא נשא חן בעיני שאר הרופאים בעיר, שכעסו עליו והחרימו אותו. לפני כמה שנים הוזמנתי מטעם בית חולים פולני בקילצה, בו הקימו פינת זיכרון והנצחה לאבי, עם תמונה גדולה ופרחים.

דעתו של אבא שלי נחשבה בציבור. הוא היה איש חכם, והיה מפשר בין אנשים. אבא היה יהודי אמיץ וקר רוח. אי אפשר היה להוציא אותו משלוותו והוא לא פחד משום דבר. זו לא גבורה, זה קור רוח. אני כילד לא אהבתי אותו, הוא נהג להרביץ לי. אבא טיפל בנשיא פילטודסקי במלחמת העולם, ולכן הם הכירו. כשהוא בא לבקר בקילצה-הוא בא לבקר את אבי בביתנו. כדי שלא נפריע, ההורים שלחו אותי ואת אחי מהבית, ולא סלחתי להם על כך. לפני המלחמה הוא כיהן במועצת העיר. בזמן המלחמה הוא כיהן כראש היודנראט. אנשי גסטאפו כיבדו אותו. הוא עזר ליהודים להתארגן והציל יהודים. כיום בעיר קילצה, ישנו רחוב על שמו של אבי, הרחוב הראשון הנושא שם של אחד מיהודי העיר.

ילדות

גרנו ברחוב היפוטצ'נה 2 בקומה שנייה, מצד שמאל. רחוב טוב ויפה, שלא ממוקם רחוק ממרכז העיר. הרחוב והבית היו נקיים. בעל הבית שלנו היה גוי וקראו לו ברנסקי. היינו חברי נפש עם הבן שלו ואשתו, שהיתה סימפטית מלומדת ובעלת מקצוע. היא היתה גבוהה ויפה, עם קול יפה. היא קראה לי 'יאשו', ואני הייתי כמו בן שלה. ההורים שלה נשארו שם עוד שנים רבות: פגשנו אותם כשביקרנו שם ב-1989.

בית הילדות היה בית גדול. הייתה לנו משרתת-טבחית, מריה קוביצקה היה שמה במטבח היה תנור בישול על עץ, שסביבו היינו מתחממים בחורף. הדליקו את התנור בבוקר לבישול, וכולם רצו לשבת ליד התנור. למדתי בבית ספר כללי. בכיתה שלי היו 30 גויים ו-12 יהודים. אצלנו היו צוחקים שיהודים באים בתריסרים. היחסים בין התלמידים היו טובים. חברים פולנים היו באים אלי הביתה. מעולם לא סבלתי מאפליה. בבית הספר היו שעות לימודי דת נפרדות לנוצרים ויהודים. שם גם למדתי עברית. בא רב מודרני ותרבותי שלימד הכל על היהדות, אך לימד גם מתמטיקה. רוב החברים בכיתה לא ידעו עברית, חוץ מאחד, שאבא שלו היה ציוני, וכשרצינו להסתודד דיברנו עברית.

הורי לקחו לאחי ולי "גוברנר" אנגלי- מורה בוגר אוקספורד. למדתי אנגלית ברמה גבוהה- דבר שלא היה מקובל, מאחר וצרפתית הייתה שפת האצולה ברוסיה ובפולין. אני גם למדתי לטינית. היינו עסוקים מאוד בשיעורי הבית. היה יחס רציני מאוד ללימודים. היינו צריכים ללמוד הרבה, כולל שינון בעל-פה. אני הייתי פרוחה. הפכתי את העולם, התרוצצתי, עשיתי כל מיני "קונצים", הכל כדי לא ללמוד. עד שבסוף אבא שלי תפס אותי ואמר לי שעליי להחליט, או שאהיה רופא, או שאהיה סבל (דבר שנחשב לעלבון).

היו תקריות אנטישמיות, לעיתים היו מורים אנטישמים. אך בגדול, לא סבלתי מאנטישמיות בתור ילד. פעם אחת מורה התבטא באנטישמיות, כשאמר שזה טוב שיהודים יעזבו לפלסטין, בתגובה זרקתי עליו כסת דיו. חבריי הפולנים לכיתה כתבו מכתב להנהלת ביה"ס, בו ביקשו שלא להעניש אותי, אך בכל זאת נענשתי ונשלחתי ללמוד שנה בגימנסיה בקראקוב.

מלבד ביה"ס, הייתי חבר בתנועת הנוער "הצופים" הפולנית ובמועדון רכיבה. הייתי גם חבר במועדון ספורט, שכל החברים בו היו בנים יהודים (הייתה הפרדה בין בנים ובנות, גם בבית הספר), אך המורים היו פולנים, כילא היו מספיק יהודים שיכלו ללמד ספורט. הייתי רץ טוב ומנצח בתחרויות ריצה. הייתי תלמידו האהוב של יאנוש קוטוצ'נסקי- שהיה אייקון ספורט פולני, והיה נחמד וידידותי ליהודים. בגימנסיה היו חוגי ספורט. יהודים השתתפו בארגון "מכבי", והגויים קינאו שהיה להם ארגון מאורגן של ספורט. היינו משחקים כדורגל. הפולנים אהבו היאבקות.

יהדות, ציונות ומסורת

"בערפל הזמן כשגדלתי בפולין, דיברתי בפולנית וחשבתי כפולני בן דת משה". לא הייתי יהודי טיפוסי. הם היו יותר קטנים, מתקשים לשלוט בשפה הפולנית ושונים בהופעתם. אני הייתי גדול וחזק, אפשר להגיד שהרגשתי יותר פולני מיהודי. בבית לא שמרו על מצוות; אצלנו בבית לא הקפידו על מזון כשר, אצל סבא בז'ביץ היה מטבח כשר.

במשפחה אהבו מאכלים יהודיים, שבוודאי לא היו "כושר". אכלנו הרבה גפילטע- פיש, כבד קצוץ, ז'רקויה -צלי בשר יהודי. שמרנו בבית שני חגים: יום-כיפור ופסח. ההורים צמו ביום כיפור בגלל המסורת, אבא ידע שאני לא צם, ולא היה לו אכפת. מה שכן, הלכנו יחד לבית הכנסת ביום כיפור. היו שני בתי כנסת: אחד של יהודים ממש דתיים, והשני של יהודים יותר חופשיים. כל היהודים (גם אני) חבשו כובע בבית הכנסת.

חג הפסח, זה היה יום-יומיים יחידים, שבאמת שמרו אצלנו על המסורת היהודית. היינו מתכנסים בבית של דודה שלי, לליל סדר תקני עם הגדה, אותה קראנו בעברית. אפילו עשינו את הטקס עם האפיקומן. בגיל 14 עשו לי בר-מצווה עם רב. זוכר שהייתה סיבה טכנית שלא עשו זאת בגיל 13. עליתי לתורה בבית כנסת, לא זוכר הרבה מעבר לזה. ההורים שלי עשו לי מסיבה אצל סבא שלי בראדום, הגיעו קרובים, קיבלתי מתנות.

סבא שלי מצד אמא היה איש מתקדם. חלוץ של השפה העברית. סבא ידע עברית שוטפת, ואף ביקר בארץ ישראל וקנה שם אדמות. סבא ומשפחתו היו ציונים אמיתיים. בבית דיברנו עברית כמו היום (ולא בהברה אשכנזית). אחי הקטן יורק, היה אלוף בשפה העברית, ובכלל גאון בשפות.

עליה לארץ

ב-1935 עליתי לארץ, ללמוד בטכניון, באמצעות סרטיפיקט מיוחד של סטודנט. סבא היה אידיאליסט ציוני, וגם אמא. התחילה אנטישמיות גלויה בפולין (רדיפות, פוגרומים), שהתפשטה והפכה לאלימה, ולכן אמא רצתה שאעלה לארץ. שמענו על יהודי ארץ ישראל ועל ציונות, וזה היה מקור לגאווה. לא היה פשוט לקבל סרטיפיקט, הייתה מכסה שהבריטים היו נותנים. באתי באוניה "פולוניה", ישר לטכניון. בהתחלה ההורים וסבא שלחו כסף. הזלוטי שההורים שלחו לא הספיק, כי בארץ הזלוטי לא היה שווה. לא היתה ברירה, אלא לצאת ולחפש השלמת הכנסה. עבדתי בסבלות בנמל חיפה. רצו אותי בתור פועל בגלל גובהי, העמסתי בוקסות של פירות הדר בנמל. בתקופת המרד הערבי (1936-1939), אנשי "ההגנה" גילו אותי. נחמיה ברוש (לימים דובר צה"ל הראשון) גייס אותי להגנה. שם למדתי לירות בנשק, היו המון מקומות סתר, שם היינו יורים למטרה. כשהיינו מאומנים, עשינו כל מיני פעולות במסגרת ההגנה. גם חבלה נגד האנגלים וגם אימונים, קליעה למטרה.

שירות במשטרה ובצבא האנגלי

כל הסטודנטים בטכניון היו חברי הגנה או אצ"ל, אך אז באה מלחמה, והייתה החלטה קשה: או להישאר במחתרת, או להתגייס למשטרה הבריטית, אני החלטתי להתגייס למשטרה.

הבריטים הקימו משטרת רוכבים, וההגנה חיפשה בחורים יהודים שיודעים לרכוב על סוסים, כדי שיהיה איזון בין שוטרים יהודים וערבים. אני הייתי מהיהודים המעטים שרכבו מעולה על סוסים וגם ידעתי לטפל בסוסים, כך הגיעו אלי. הפסקתי את הלימודים בטכניון כדי להתגייס למשטרה, הייתי שוטר רוכב, לסוס שלי קראו אנונימוס. הייתי בערך 3 שנים במשטרה הבריטית. ידעתי טוב אנגלית, והייתי בין היהודים המעטים שדיברו אנגלית שוטפת.

התחלתי כשוטר פשוט. ידעת אנגלית והיכולת לרכוב מאוד קידמו אותי. בתחילה שירתתי בהר-טוב, ובשנת 1938 הייתי סמל אחראי בצפון ים המלח (מפעלי ים המלח), שם גם נפצעתי בהתקפה. כשלא הייתי בתפקיד, עבדתי במפעל לקורס קצינים נשלחו רק חברי הגנה פעילים שההגנה בחרה. ההגנה כיוונה את העניינים. אני הייתי בין המומלצים של ההגנה כי ידעתי אנגלית, והאנגלים בעצמם דחפו אותי. השפעה בלתי-רשמית נוספת היתה הודות לכך שאני הייתי דומה לאנגלים, והם הרגישו איתי בבית והתייחסו אלי כמו אל אנגלי. כך גם בהמשך קיבלתי העלאות בדרגה יותר מהר. גם נתנו לי להלחם, למרות שלא נתנו זאת ליהודים (כי פחדו שילחמו באנגלים). התחלתי קורס קצינים בסיסי בארץ - introduction. בהמשך עברתי למצרים, שם בפנארה היה בית ספר לקצינים. סיימתי את הקורס כחניך מצטיין וקיבלתי מהמפקד בטקס הסיום את "מקל המפקד". הייתי גאה, כי זו היתה תוספת נכבדה למשכורת וגם כמובן למעמד.

לקחו אותי לגדוד האנגלי, כי צריך היה שם למלא את השורות. רק כשעברנו לישראל היחס אלי השתנה, קיבלתי פחות כסף, כי שירתתי בארצי. מאוד אהבתי את האנגלים. הרגשתי עם האנגלים כמו בבית. את התלושים של הבירה והסיגריות החלפתי בשוקולד, כי לא שתיתי ולא עישנתי. שירתתי בצבא חמש שנים לפני שעברתי לבריגדה. כשהקימו את היחידות העבריות בצבא האנגלי ביקשתי לעבור היו אנגלים שנעלבו שעזבתי את היחידה ועברתי ל"פלשתינאים". הגעתי לחזית באיטליה, שם היו לנו קרבות עם הגרמנים. במהלך שתי שנות השירות שם הועלתי לדרגת קפטן. שירתתי בגדוד השלישי- הצעיר והטוב בין הגדודים. אני הייתי מפקד פלוגה ד' של הגדוד השלישי בדרגת מייג'ור- דרגה גבוהה מאוד. באיטליה, שם היו לנו קרבות עם הגרמנים. במהלך שתי שנות השירות שם הועלתי לדרגת קפטן. שירתתי בגדוד השלישי- הצעיר והטוב בין הגדודים. אני הייתי מפקד פלוגה ד' של הגדוד השלישי בדרגת מייג'ור- דרגה גבוהה מאוד. באיטליה השתתפתי בקרב הגדול ב"לה ג'ורג'טה" בתור מפקד פלוגה. בקרב עמדנו בקווים בעיירה פרוזניונה במרכז איטליה, בדיוויזיה בריטית. מולנו התבצר צבא גרמני ואוסטרי בחווה ששמה "לה ג'ורג'טה". יום אחד קיבלנו פקודה ממפקד הפלוגה הבריטי, גופטן סאמונד, לתקוף. הגרמנים התבצרו בבונקרים, והבריגדה היתה צריכה לכבוש את החווה. היינו חייבים לעשות התקפה ישירה. המפקד אמר לי: "Skinner, It's your baby". צעקתי "אחרי" בעברית והסתערנו עם כידונים על עמדות הגרמנים. זו היתה התקפת פתע לאור היום, דבר מאוד לא מקובל (לרוב, התקפות היו בלילה, או לפנות בוקר). זה היה קרב כידונים פנים אל פנים שארך כמה שעות. נהרגו לנו 11 איש, ואנחנו לקחנו שבויים גרמנים. במרתף של החווה היו המון חביות יין, ואחרי הקרב כולם היו שיכורים. למזלנו, גם הגרמנים היו שיכורים.

בסוף הנפנו דגל מגן-דוד על לה-ג'ורג'טה! קיבלתי מדליה על השתתפותי בקרב הזה. שכחתי שם מפה, ולימים, כשחזרתי כעבור כ-50 שנה לביקור במקום, בחור איטלקי שצפה כילד בקרב, זיהה אותי והחזיר לי את המפה שלי שמצא שם ואותה שמר כל השנים!

ידענו שהולך בפולין "ברוך" גדול. כשהגענו לאיטליה, התחלנו לשלוח שליחים-יהודים שנראו כמו גרמנים. אלה יצרו את המגע הראשון, ואחר-כך התחילו להגיע ה"מומחים". בין השנים 1944-1945 הפלוגה עזרה בהצלה - הברחנו יהודים ארצה במשאיות בדגם של הצבא הבריטי. הצופן היה TTG (טיכעס טיגען געשעפט - "שקו לי בתחת"). ממרכז איטליה הועברנו לצפון, עד שנגמרו הקרבות, ואז נכנסנו לאוסטריה, שם פגשנו יהודים ממחנה מטהאוזן. עסקנו בעיקר בשחרור מחנות. הוצאנו ילדים במהירות, לפני שיגיעו הרוסים, והעברנו אותם אל העורף. אנחנו ראינו שחלק גדול מהפושעים הולכים להתחמק מכל עונש. הם יצרו אליבי, פרוטקציות, תפסו עמדות מכובדות. כך קמו "הנוקמים", שלא התחשבו בחוק הקיים, אלא רק בעובדות. התארגנו קבוצה קטנה מהבריגדה, עליה פיקד ישראל כרמי, באופן סודי ביותר. חיסלנו אנשי S.S. גרמנים, בעיקר קצינים, פעלנו לפי מקורות מודיעיניים. צבאות הברית רצו שקט, ואנחנו רצינו לדפוק את המנוולים, והיינו מחסלים אותם. בעיקר באוסטריה, אך גם בגרמניה ובצפון איטליה. לפעמים אני מתגעגע לימים האלה, שהאדם היה צריך לקחת יוזמה. אני באופן אישי גמרתי כמה מהם. הבריגדה עשתה דברים גדולים. למעשה, כל הבריגדה עלתה ארצה פעמיים, כל אנשיה נתנו את המסמכים המקוריים שלהם לפליטים, וכך הבריחו אלפי אנשים ארצה, בתנועה שנקראה "הבריחה". האנגלים העבירו אותנו לבלגיה והולנד, רחוק ממרכז הפעילות, כדי שלא נגניב אנשים. הם לא רצו שנשאר בגבול איטליה, בגלל הברחת הפליטים, וגם בגלל פעולות "הנוקמים".

סיפור החיים של יאנוש, במהלך עשרות השנים הבאות מלא וגדוש פעילות. הוא הקים מפעלים בארץ ובאוסטרליה, והיה מהמפקדים הבכירים בצה"ל. במקביל לפעילותו הציבורית, הקים משפחה לתפארת, ולווה עד יומו האחרון בבת זוגו רותי. הם התגוררו יחד בביתם שבנו על גבעה במושב גני-יהודה, גבעה שיאנוש כבש במלחמת השחרור, לצד עץ שקמה עצום ומרשים. כמו העץ, גם כשהיה בערוב ימיו, בלטו השורשים העמוקים של יאנוש, יחד עם קומתו התמירה וכתפיו הרחבות. איש שפועלו הכה שורשים, ואין ספק כי מעשיו וצאצאיו ימשיכו את דרכו עוד שנים רבות.

שורות אלו מוקדשות לזכרו של יאנוש (1917 - 2014)

נטקה קופל וינטראוב

כל החיים עברו עלי בקילצה עד לגירוש לאושוויץ. עירי קילצה היא עיר מקוללת... לא הייתי חוזרת לפולין (ולקילצה) בעד שום הון שבעולם.

נולדתי ב-1922 בקילצה לבית משפחת קופל. הורי, יואל ורחל נולדו גם הם בעיר. סבא קופל-אביו של אבי, הגיע לקילצה מהעיירה פצאנובה (Pacanow), שם הייתה לו אחוזה קטנה שנקראה "אובליגורמלי" (תרגום: קטן), אותה מכר לפני סיום מלחה"ע הראשונה, ולאחר המלחמה, הכסף שקיבל בעבורה נותר חסר ערך. לסבי וסבתי היו ארבעה בנים ושלוש בנות. כולם נרצחו בטרבלינקה. סבא ישעיהו פיבקו, אביה של אמי, היה איש אמיד, בעל רכוש רב. בין היתר הייתה לו מחצבת סיד. הוא נפטר ב-1926 וסבתי מירל נשארה עם תשעה ילדים. רוב המשפחה, עמם גרנו תקופה מסוימת בדירה מרווחת, עלתה לפלסטינה עוד לפני קום המדינה.

ההורים שלי הכירו בשידוך, אז לא ידעו משהו אחר. אמי הייתה בת 19 כשנישאה, ובתחילת נישואיהם התגוררו בדירת חדר קטנה. לאחר הולדת הילדים עברו לדירה גדולה יותר כשהייתה אמא בת 20, ילדה את אחי הבכור סרז' (ישראל, בבית קראנו לו שרולקה). אחריו נולדה אחותי ברוניה, אחריהם נולדו אחי אברהם, אחותי מאניה (מרים), ולבסוף אני- הקטנה מביניהם.

המשפחה הייתה דתית. אבא שלי היה ציוני ואהב את ישראל, דבר חריג באותו הזמן. זה לא היה מקובל בחוגים האלה. עם זאת, ולמרות רצונם של אחי סרז' ואחותי ברז'ניה, לא היה לו האומץ לעזוב הכל ולעלות לישראל.

הייתה להורי חנות גלנטריה עם סחורות, שמכרו לצבא הפולני ברחוב הראשי – שנקביצ'ה. לחנות היו הרבה לקוחות נוצרים. כשהאנטישמיות התחילה לצמוח, (משנת 1935), הפולנים הפסיקו לבוא. לפני החנות עמדו "אנדקים" מתנועות הנוער הימניות, שמנעו מפולנים להיכנס לחנויות של יהודים. זוכרת שהייתה לנו קונה אחת, שהייתה באה אלינו הביתה ועושה עסקים עם אבא שלי, למרות שהבן שלה היה בין אלו שעמדו ומנעו כניסה לחנויות של יהודים. בתקופה זו הצלחנו להמשיך להתקיים, למרות שמצבנו הכלכלי הורע. בבית הייתה לנו משרתת פולניה, שהייתה דואגת לצורכי הבית, מביאה אוכל ואף לוקחת אותנו לטיולים. אמא הייתה תמיד עסוקה עם אבא בחנות. לאור המצב הכלכלי הירוד, אבא לקה בהתקף לב ונפטר יומיים לפני פרוץ המלחמה, ב-30 באוגוסט 1939. היה לו לב חלש, והוא לא היה עומד בזה שהיו אומרים לו לחפור את השוחות, ובכלל בכל הסבל שגרמו לנו הגרמנים.

הייתה לי ילדות די רגילה. הייתי הולכת עם חברות לפארק, היה בקילצה פארק גדול ויפה והיינו משחקות שם. הייתה שם קרוסלה מסתובבת עם מנגינה, היינו עולים עליה, משחקים ושרים. בחופשות הייתי נוסעת לכפר, לבלות עם סבתא קופל. הייתי חוזרת עם צבע בלחיים, כי בדרך כלל הייתי חיוורת ורזה. במשך הזמן העיר התפתחה בעיקר בפריפריה, שם לא הייתה דריסת רגל ליהודים. לפעמים בקיץ הייתי הולכת לשם להשתזף. הפולנים היו סלחנים כלפי בגלל שהיה לי מבטא פולני טוב. אמנם הילדות שלי עברה בנעימים, אבל אין זיכרונות טובים מקילצה. ברחוב הראשי, שנקביצ'ה, היהודים הלכו על המדרכה מצד שמאל של הכביש והפולנים בצד ימין. ואני דווקא הלכתי בצד של הגויים.

בילדותי גרנו ברחוב דוז'ה (תרגום: גדול), אבל הבית היה קטן. אחר כך עברנו לבית מרווח, ברחוב בזארי, שהייתה לו כניסה נוספת מהצד השני – שם היה מחנה של הצבא, מרחוב אבנגליצ'ה 2. שם התגוררנו עד שזרקו אותנו לגטו. בבית היינו מתאספים בליל שבת, ואבא היה עושה קידוש. אכלנו דג ממולא, מרק, מנה שנייה וקינוח, זו הייתה הממשחגיגה. האוכל בבית היה הכשר והיינו שומרים שבת.

זוכרת שמבין החגים, אני הכי אהבתי את חג הפסח. הייתי מחביאה את האפיקומן, אחר כך הייתי נרדמת, ואבא שלי לא ידע מה לעשות, כי בלי האפיקומן לא ניתן לסיים את טקס הסדר. בסוף היו מנערים אותי, כך ידעו היכן האפיקומן. אהבתי גם את חג סוכות. היינו בונים סוכה ומקשטים אותה, והיה מאוד יפה, אבל תמיד בסוף היה בא גשם ומקלקל הכל. ביום כיפור הלכנו לבית הכנסת. ההורים היו מתפללים, והילדים היו משחקים בחוץ. בשבתות רק אבא הלך לבית הכנסת. גרנו בשכונה יהודית. בבית דיברנו יידיש עם ההורים, ופולנית בין האחים. גם בבית הספר ועם החברות דיברתי בפולנית. למדתי בבית ספר יהודי לבנות, שהיה ממוקם בבנין לא יפה. היו הרבה שיעורי בית, אבל היינו מתגברים על זה. אני לא כל-כך אהבתי ללמוד, אבל איכשהו עברתי את זה. אחרי הלימודים ביליתי עם חברות כיוון שלא הייתי צריכה לעזור בבית. העוזרת שלנו הייתה מנקה ומבשלת.

כשהייתי בערך בת 18, או קצת יותר, התחלתי ללמוד לימודי אחיות בצלב האדום. לימודי נקטעו, והשלמתי אותם מאוחר יותר, בישראל. הייתה לי חברה אחת פולניה בקורס. הכרתי שם הרבה פולניות, אבל רובן היו אנטישמיות, רק חברתי הייתה יותר ליברלית, אז איתה התיידדתי. דווקא היו לי ידידים גויים. אפילו הזמנתי אותם כמה פעמים הביתה, ואבא שלי לא אמר לי כלום. עם אחד מהם דיבר, במהלך ביקורו בבית, על פוליטיקה. אלה לא היו חברים, אלא ידידים, לתקופה קצרה. גם הורי הכירו פולנים רבים מהחנות, אבל לא היו ביניהם יחסי ידידות, אלא יחסים עסקיים.

ב-1 בספטמבר 1939 פרצה המלחמה. לא ידענו מה יביא היום. לא תיארו לנו לעצמנו מה עתיד לבוא. מהדירה המרווחת הגרמנים זרקו אותנו, הם גם השתלטו על החנות. בהתחלה נתנו לנו לנהל אותה תחת פיקוחם, ובהמשך זרקו אותנו בכלל. בין 1939-1940 עוד לא היה "יודנראיין" עוד לא היה איסור לקנות מיהודים, ואפילו הגסטאפו היו באים לחנות לקנות דברים. בשנת 1941, נסעה אחותי מאניה לרוסיה. אני חושבת שהיא הלכה בעקבות בחור שהכירה. בהתחלה כתבה מכתבים, ואחר כך הפסקנו לשמוע ממנה. היא הגיעה לסיביר, וכנראה נפטרה שם מטיפוס, עקבותיה נעלמו. אני פניתי לצלב האדום בבקשה לאתר אותה, אך לא מצאו אותה.

אחותי ברוניה כבר הייתה נשואה, והיתה לה ילדה בת שנה וחצי. אחי סרז' נסע לפני המלחמה לצרפת ללמוד רפואה. בדרך כלל היה מגיע לביקורים בבית בחופשות, אך בשנת 1939 הוא לא הגיע, וכך ניצלו חייו. באפריל 1941 הגרמנים הכניסו את כל היהודים לגטו והחרימו את כל רכושם. את הפרוות שהיו ברשות המשפחה עוד הספקנו לשרוף. אנחנו קיבלנו חדר אחד, ובו התגוררנו נפשות רבות. אני עבדתי בבית חולים ברחוב פיוטרקובסקי, ובהמשך עברתי להתגורר בבנין בית החולים.

באוגוסט 1942 הגיע "הגירוש הגדול" והגרמנים העבירו את רוב יהודי הגטו לטרבלינקה. בטרנספורט זה היו גם אימי, אחותי והילדה. גיסי שרד, ואני נותרתי ללא משפחה. אותי לא שלחו כי עבדתי בבית החולים. מתוך 30 אלף אנשים השאירו 3,000, אחר כך עשו עוד סלקציה ועוד סלקציה, אני לא יודעת איך אני הצלחתי להישאר. גם בית החולים חוסל, על כל חוליו. הגרמנים השאירו רק עשר נשים ועשרה גברים מפרסונל בית החולים. במפקד שבו ערכו סלקציה - את מי להשאיר ואת מי לשלוח, לבשתי על עצמי כמה שיותר שכבות של בגדים, ובגלל זה הייתי אדומה ונראיתי בריאה יותר ומסוגלת לעבודה, ולכן השאירו אותי לעבוד. הגרמנים העבירו אותנו ל"גטו הקטן", בו היה בית חולים מאולתר עם מספר מצומצם של מיטות, וגם שם עבדתי בתור אחות. ב-1943 פיצלו שוב את הגטו הקטן, ושלחו את האנשים למחנות עבודה שונים. אני נשלחתי לבית החרושת "הנריקוב" לייצור גלגלים לעגלות סוסים, שהיו מיועדים למשלוח לחזית הרוסית. גרנו בצריפים באזור בית החרושת. תכננתי בריחה יחד עם חברים. כחלק מהתכנית שלי, פניתי למפקד המחנה היהודי בכדי לקבל אישור לחזור לבית אימי שבגטו, ידעתי שהיא החביאה שם דולרים ותכננתי לקחת אותם בשביל הבריחה. המנהל נתן לי שוטר שילווה אותי. כשהגעתי לבית מצאתי אותו בכאוס עצום, יכולתי לדמיין לעצמי באיזה חיפזון הם יצאו. מצאתי את הדולרים לאחר חיפוש, ובמקום המיסתור היו גם תכשיטים, אותם מכרתי בעזרת פקידה נוצרייה שעבדה במחנה, ובעבר הייתה לקוחה של אבי. חלק מהכסף נתתי לגיסי, שנשאר בזמנו בגטו.

הגיע יום הבריחה. גנבתי מהמרפאה מספריים לחיתוך גבס, ונתתי לבחור שהיה אמור לחתוך את הגדר. חבריי סימנו לי, בשריקת שיר אהוב עלי, שגדר התייל נחתכה ואני יכולה לברוח. הידידים שעמם תכננתי לברוח עבדו במשמרת לילה, ואני הייתי משובצת למשמרת ביום. שוטר יהודי זיהה שאני בחוץ, בשעה שאיני אמורה לעבוד. רניה, חברתי, עבדה במרפאה באותו זמן, ואמרתי לשוטר שהיא ביקשה ממני יעוץ, בתור אחות מנוסה יותר, ושהיא תוכל להעיד על כך. כשהגענו למרפאה הערנו אותה, היא הייתה רדומה, לא תפסה את כוונותי, והכחישה את שסיפרתי לשוטר. כל הסבריי לא הועילו. חבריי, שהבינו שלא אגיע, הספיקו לברוח. השוטר מסר אותי לגרמנים, ושם קיבלתי מכות רצח. הגרמני שאל אותי לאן חבריי ברחו, ואני לא גיליתי דבר. הוא גם שאל עם מה חתכתי את הגדר, ואני הוצאתי מכיסי מספריים של ציפורניים, זה הכניס אותנו ממש להתקף זעם. הוא החליף את מקל העץ, שנשבר עלי מרוב מכות, למקל גומי, והרביץ לי עוד יותר חזק. פצועה וחבולה הועברתי למפקד המחנה היהודי בצריפים, ששמו היה שפיגל. שלושה ימים שכבתי במיטה וחברותי שמו עלי קומפרסים במקומות הפגועים. המנהל שאל אותי אם אני מתכננת בריחה נוספת בעתיד, ועניתי שאם תהיה לי הזדמנות, אברח שוב. מאחר ולא רצה לקחת עלי את האחריות, העביר אותי לגסטאפו, שהעבירו אותי לבית סוהר. ישבתי חודש במאסר, ומשם נשלחתי לאושוויץ בירקנאו כאסירה פוליטית.

בתור אסירה פוליטית הייתי יותר מוגנת מאסירות רגילות. אני קיבלתי את המספר 81908 עם משולש קטן (שסימל שאני אסירה פוליטית שהגיעה עם תיק מסמכים, ושהגסטאפו יכולים לדורשו בכל עת). במחנה היה רופא שעבד איתי בבית החולים בקילצה, וגם באושוויץ עבד כרופא, ולפעמים הוא היה עוזר לי, ונותן לי עוד מעט מזון. הוא אפילו השתדל להעביר אותי לבית החולים בתור אחות, אך זה לא עלה בידו. פעם הוא שלח לי חבילה, שבתוכה היה נקניק, חתכתי את הנקניק לחתיכות קטנות וחלקתי עם כמה מחברותי. בסופו של דבר, לא נשאר בשבילי הרבה מה לאכול. עבדתי במחנה "קנדה", שבו היו ממיינים בגדים של אסירים. אי אפשר לתאר את התחושות, הסבל וההשפלה שחווינו מהגרמנים. השמחות באושוויץ היו מעטות.

הייתי במחנה בערך שנה, שהסתיימה במפתיע, כאשר הודיעו לנו שעוזבים את המחנה. נתנו לי מנה של לחם והתחלנו לצעוד. עזבנו ברגל ב"צעדת המוות" המפורסמת בינואר 1945. לא היו לי נעליים מתאימות, ולא היה לי סיכוי להמשיך ללכת. למזלי, לאחת הצועדות, קאפו שהכרתי מהבלוק שלנו, היו נעליים נוספות, והיא נתנה לי אותן, כך יכולתי ללכת עם כולם. הלכנו קילומטרים על-גבי קילומטרים, מי שעצר נורה ישר על-ידי הגרמנים. אחר כך הכניסו אותנו לקרונות פתוחים של רכבת. חשבתי שזאת תהיה הקלה, אבל הקור והרוח הצליפו בנו, והמצב היה עוד יותר גרוע. לאחר נסיעה ארוכה עצרנו לחניית ביניים במחנה "בוכנוולד", שם קיבלו אותנו עם מרק חם.

במחנה היכו לנו קרונות סגורים, אליהם היינו צריכים לעבור להמשך הנסיעה. לפני הכניסה לקרונות, התנפלנו על השלג, שהיה מעורב עם חתיכות פחם קטנות, כדי להרוות את הצמא. בקרונות הסגורים היה סירחון איום, ולא היה אוויר לנשימה. אחת שכבה על השנייה. בלילה אסירה התיישבה על רגליי, וידעתי שאם היא לא תזוז, אאבד אותן. היה חושך מוחלט, ואמרתי לה שבמקצועי אני מתאגרפת, ואם היא לא תרד לי מהרגליים, אתן לה "נוק-אאוט" והיא תהיה גמורה. רק תחת האיום הזה היא זזה, ושיחררה את רגליי. למחרת פתחו את הקרונות, ובאור היום היא שאלה: "מי איימה עליי, שתתן לי אגרוף?". עניתי לה שזו אני, והיא הסתכלה עלי ואמרה "זו את? הרי את רבע עוף" וחייכה, היא כבר לא רצתה לנקום בי. לבסוף הגענו לברגן בלזן שבגרמניה, שם לא היה מה לאכול. למזלי חברתי עבדה במטבח והגניבה אותי לשם. עבדנו קשה מאוד, בניקיון דוודים גדולים, והיה עלינו פיקוח קפדני ואכזרי.

למחנה הסמוך הגיע טרנספורט של אנשים מקילצה, וביניהם גם חברתי ג'יוניה זילבר. הקאפו הסכימה להעביר אותי לשם תמורת שיר שרצתה שאשיר, ושעד אז סירבתי. הפעם הסכמתי, וכך חברתי לחברתי. האנגלים, שנכנסו למחנה, שחררו אותנו. בתחילה המשכתי לגור במחנה, ובהמשך יצאתי לגור בעיירה צ'לה שבקרבת האנובר, יחד עם חברה. עבדנו בקנטינה של קצינים אנגלים, שם קיבלנו מעט שכר וסיגריות.

יום אחד צלצל פעמון הדלת בדירה בה גרנו, ולהפתעתי, היה זה אחי סרז' במדי אונרא! הוא דאג שאקבל ניירות לצרפת, ובאתי לגור איתו, עם אשתו ובנם יואל בפריז. מהסוכנות שלחו אותי ללמוד שירה בקונסרבטוריון, אך עם הזמן ראיתי, שלא יהיה לי עתיד בצרפת והחלטתי לעלות לישראל. הגעתי בעליה הבלתי ליגאלית, באנייה, אחרי שעברתי הכשרה בכפר קטן ליד טולוז. בקירבת לחיפה התפתח קרב בינינו לבין האנגלים. אנו לחמנו בקופסאות שימורים, והם בנושק חם. לבסוף האנגלים תפסו את האנייה שלנו, ושלחו אותנו למחנה בקפריסין, שם הכרתי את בעלי יוסף, שהגיע למקום שנה לפניי. לאחר שהכרנו, התחלנו לטייל יחד בלילות לבנים, וזה היה מאוד רומנטי. ככה התאהבנו. למרות שיוסף כבר יכול היה לעלות לארץ, הוא חיכה שאצליח להתגנב לאונייה ואבוא איתו. ניסיתי להתגנב, אך נתפסתי, והכניסו אותי למאסר ב"פמגוסטה". אחרי כל הקשיים הגעתי ליעדי, ויוסף ואני עלינו לישראל ב-4 לפברואר 1948, ולצערנו עברנו מלחמה נוספת. מזה כמה עשורים אנו גרים ב"גני יהודה" במרכז הארץ. נולדו לנו שני ילדים: יואל ושלי. יואל נקרא על שם אבי ז"ל, כמו בנו של סרז' אחי.

ליואל יש בת בשם זוהר, בן בשם ניר ובת בשם יעל. שלי גרה כיום בכפר חב"ד ויש לה שבעה ילדים: לין, סיוון, אוריה, חווי, ברונה, יוני ושיינה. לשלי נכדים רבים מילדיה.

את ישראל לא הייתי מחליפה בשום ארץ אחרת, לא רק בגלל האנטישמיות, שעדין נפוצה לה בכל העולם, אלא קודם כל, כי זו מולדתי. המלחמה הארוכה הזאת השאירה צלקת על כל נפש חיה. אני עצמי, לעתים, עוד סובלת מסיוטים בלילות. אך אסיים בנימה אופטימית, למרות הכל ניצחתי את הגרמנים. הקמתי משפחה יפה והם נותנים לי כוח להמשיך הלאה.

ישראל קליינמן

משפחה

ישראל גדל במשפחה יהודית מסורתית. הוא השלישי במספר ולו אח אחד, מוניק (משה), ושתי אחיות דבורה ורות. סבו קיבל בזמנו הזמנה מיוחדת מראש העיר, כיון שהיה בעל מפעל גדול מאד של מוצרי בשר ובית מטבחיים, הובטח לו שטח גדול לטובת המפעל ובלבד שיבוא. אביו המשיך את העסק המשפחתי. חצי מהשטח היה מיועד לייצור בשר כשר וחצי לייצור בשר לא כשר (לטובת התושבים הלא יהודיים בעיר). אביו היה איש מוכר מאד ברחבי העיר, מאחר והוא היה מעשירי העיר וכולם הכירוהו. מעמדה המבוסס של המשפחה איפשר להם לחיות ברווחה גדולה. כך יכלו ההורים להחזיק ארבעה משרתים ומשרתות בבית, לנסוע לחופשות לעתים קרובות, ולדאוג לחינוך יהודי עבור הילדים. לא מדובר בעניין של מה בכך, חינוך יהודי עלה אז המון כסף ומעטים יכלו להרשות לעצמם לשלוח את ילדיהם לבתי ספר פרטיים. מעבר לכך, ישראל מתאר את הרגשת הרווחה גם בהשוואה לילדים אחרים; הוא זוכר כילו ולאחיו היו בגדים יפים ומשחקים יפים יותר משאר חבריו. היה לו ברור כבר אז שהוא חי ברמת חיים גבוהה ויוצאת דופן. עם זאת, לא חש תחושת התנשאות או חריגות חברתית מהסובבים אותו.

ישראל מספר על החוויות בבית הספר היהודי, בו היה מבלה את מרבית שעות היום. בבוקר היו לומדים את מקצועות החול, ולאחר ארוחת צהריים היו צוללים ללימודי קודש. את ההבדל ביניהם הוא זוכר היטב: ללימודי החול היו מורים נעימים וחברמנים, בעוד בשיעורי הקודש הוא נתקל בתבישות מיושנות ונוקשות יותר. חוויה זו גרמה לו לאהוב את לימודי החול יותר מלימודי הקודש. מעבר לכך, אביו, שגדל בחינוך חרדי-מסורתי מאד, הפציר והתעקש עם ילדיו שישקיעו את מיטב זמנם בלימודים נוספים בזמנם החופשי. אביו היה איש אשכולות, אשר דגל בקריאה ורכישה שוטפת של ידע. מאחר והוא עצמו גדל באורח חיים שעודד למידה יהודית-דתית בלבד, הוא התעקש להרחיב את אופקיו שלו ולהיות מעורה בתחומי ידע נרחבים ובלמוד שפות רבות. על אף ההתעסקות הרבה בעסקים, הוא התמיד בהעשרה עצמית שלו ושל ילדיו.

אימו של ישראל זכורה לו כאישה יפה ואצילית. הייתה עסוקה בעיקר בגידול הילדים וחינוכם והייתה ידועה בעיר כבשלנית טובה מאד. העוזרות של הבית לא היו מבשלות במקומה, אף אחד לא יכול היה להתחרות בבישוליה המהוללים. על כן, הן היו מכינות עבורה את המצרכים, ומנקות אחריה את המטבח לאחר הבישולים. את הבישולים עצמם, היא בישלה. ישראל מספר כי לארוחות חג, כמו ראש השנה וליל הסדר, היו מגיעים לטעום את בישוליה אנשים רבים בעיר, כמובן שלא רק יהודים. משפחתו הייתה מוכרת ואהובה על השכנים והמכרים הלא יהודים.

לגדול בקילצה

ישראל מספר כי כילדים, היה להם כל מה שהיו צריכים. כפי שנאמר, רמת החיים איפשרה להם מותרות, שלא כל ילד זכה לו. ישראל מספר כי הם נהגו לנסוע לבית נופש שהיה להם, באיזור האגמים בפולין, אליו היו נוסעים לחופשות ארוכות ולפעמים גם לסופי שבוע.

המשפחה גרה בקצה העיר, בצמוד לשטח המפעל הגדול. עם המשפחה גרו ארבעת המשרתים (עגלון, מנקה, מבשלת ובחור נוסף שסייע בחינוך הילדים), אלו סייעו במטלות הבית ובתחזוקתו השוטפת.

ישראל מספר כי "החיים בקילצה היו טובים". אחר הצהריים, כאשר היו חוזרים מבית הספר, היו לוקחים חלק בפעילות של מועדון הספורט, ונפגשים עם חברים, גם לא יהודיים, ומשחקים. ישראל מספר, שלו עצמו ולמוניק, היה תחביב לאסוף בולים. תחביב זה היה קל למימוש, מאחר ואביו היה נוסע, לפחות כמה פעמים בשנה, לשם עסקיו, ובחזרתו הביא עימו מזכרות כגון אלה. בשימור הבולים השקיעו זמן רב, בהחלפות בולים עם חברים וכמובן בהתמקחות עבור בולים אקזוטיים שברשות ילדים אחרים. בחורפים הם היו הולכים להחליק על קרח, באיזור תחום שיועד לכך, במרכז העיר, ואף היו מחליקים באגם שליד הבית, כאשר זה קפא.

ישראל מספר על תקרית, שבעקבותיה המשפחה חוותה קושי גדול עד מאד. בזמן ביקור פיקוח על בית המטבחים מטעם רשויות העיר, הוכנס (על ידי אנטישמים) עגל חולה לבית המטבחים ואביו נעצר ונשלח מיד לבית כלא, באשמה שסיכן את כלל התושבים בעיר, שיכלו לאכול בשר זה ולחלות. הדבר היווה משבר של ממש עבור המשפחה - כלכלי וחברתי כאחד. מהר מאד חל שינוי ביחס של השכנים והסובבים אותם כלפי המשפחה. אביו הועמד למשפט שהיה מוכרע מראש, הוא הוכנס ישר לכלא, לתקופה של כמה חודשים, והיה צריך לשלם קנס גבוה מאוד. המשפחה עברה משבר וערעור של מעמדם. בכל מקום ננעצו בהם עיניים מאשימות וחבריהם הפנו אליהם עורף. לאחר כמה חודשים, החליטה אמו של ישראל לקחת עורך דין ממולח וידוע, שיציל את האב וינסה להוציא את האמת לאור. היא הייתה צריכה למכור כמעט את כל רכושם, על מנת לשלם לו סכום כסף גדול מאד, מאחר ועורך הדין נזקק לכסף רב, על מנת להצליח לשחד את השופטים במשפט החוזר. אכן, לאחר המשפט הנוסף, זוכה אביו ואף קיבל פיצויים, שלא זכה להם בפועל בגלל פרוץ המלחמה.

לאחר שהגרמנים פלשו לאיזור, הכל השתנה. הם השתלטו על בית המטבחים של האב והפכו אותו למטבח שלהם. מצבם הכלכלי התדרדר, מאחר ולא הייתה למשפחה פרנסה מסודרת. בזכות הגרמנית שידע ישראל, הוא ואחיו מכרו תמונות לגרמנים ובכך עזרו לפרנסת המשפחה. זמן קצר לאחר שחרורו של אביו מהכלא ואיחוד המשפחה, ב-1 בינואר 1941, נצטוו יהודי קילצה להיכנס לגטו. אביו של ישראל, בחושיו, הבין כי מדובר בצעד מסוכן, ועל כן ברח המשפחה מהעיר. הם עברו לעיר דז'לושיצה, שם כיהן סבו של ישראל כרב העיר. מדובר היה בעיר בעל רוב יהודי, 10,000 יהודים ומעט גויים.

בתחילת ספטמבר 1942, העבירו הנאצים כ-1000 איש, ביניהם את ישראל ואחיו מוניק, לעבודה במחנה עבודה פרוקצ'ים. 1,000 זקנים, נשים וטף הוצאו להורג ביערות מחוץ לעיר, ו-8,000 נשלחו להשמדה המונית במחנה בלז'ץ, שם נספו הוריו של ישראל ואחותו רות. אחותו דבורה, שהייתה מחוץ לעיר, נשלחה למחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו, שם נפטרה, בשנת 1943, ממחלת הטיפוס. במחנה פרוקצ'ים עבד ישראל בניקיון הצריך של האוקראינים, ולאחר כחצי שנה ברח לגטו קרקוב (שם שהה באופן לא חוקי). אחיו מוניק עבר למחנה סקרז'יסקו-קמיינה.

ב-13 במרס 1943 חוסל סופית גטו קרקוב. קצין אס-אס איפשר לישראל לעבור למחנה פלאשוב. במחנה פלאשוב שהה ישראל במשך 13 חודשים. מפקד המשטרה היהודית הטיל עליו לשמור על בתו בת השנתיים, ובכך הוא זכה לתנאים טובים יחסית ולאוכל טוב יותר משאר האסירים. בהמשך שהותו במחנה עבד במפעל למברשות וכן בהנחת מסילות ברזל. העבודה הייתה קשה יותר עבורו, בשל גילו הצעיר, שהיה מוסווה כמובן, ועל כן חבריו השתדלו להקל עליו. באוגוסט 1944, נשלח ישראל למחנה הריכוז מאוטהאוזן שבאוסטריה, בו שהה במשך חודש, ולאחר מכן עבר למחנה מלק ומשם למחנה אבנזה. ב-5 במאי 1945 שוחרר ישראל על ידי האמריקנים. בספרו "הנס השביעי", מספר ישראל כי החיילים האמריקאים ששחררו אותם, התקשו לראות את מצבם הרע ובכו עד מאד, כשהביטו בהם לראשונה. לאחר המלחמה נסע ישראל לאיטליה, והוא בן 17, ושוקל 29 קילוגרמים. אחיו מוניק גם כן שרד את המלחמה, כשהוא עבר בין מחנות ומאוחר יותר הצטרף לפרטיזנים בצ'כוסלובקיה. גם מוניק הגיע לאיטליה לאחר המלחמה, אך נפטר באיטליה, לפני שהספיק לעלות ארצה, מהתקף אפנדציט.

במשך שנתיים, חיפש ישראל באיטליה בני משפחה, אך גילה שכולם נרצחו. לאחר כשנתיים באיטליה, היגר ישראל לארגנטינה, שם חייתה דודתו מצד אימו, שביקשה ליצור עימו קשר. לאחר שהגיע לארגנטינה, באוקטובר 1947, התמקם בארץ והחל לעבוד כסוחר. ישראל מספר, שהיה נוהג לזהות מה חסר לאנשים, ודואג לייבא זאת. בשלב מאוחר יותר, התחיל ללמוד תכשיטנות ועסק שנים רבות בצורפות.

את אשתו תרזה הכיר בעזרת קרוב משפחה. לאחר שנתיים וחצי של היכרות הם התחתנו בשנת 1954. היא הייתה אז בת 18 והוא בן 24. ביולי 1971 עלה הזוג ארצה. הם גרו בלוד, בבת ים ובשיכון ל בתל אביב. בשנת 1990 נסע שוב לארגנטינה, ובשנת 1999 חזר ארצה והתגורר ברעננה ואף חי תקופה בהוד השרון.

כיום - ישראל גר עם אשתו בראשון לציון. יש לו ולתרזה ארבעה ילדים: שושנה - העובדת בבנק, מיגל - פסיכולוג, החי בארגנטינה ובעל מפעל לרקמה, קלאודיה - עובדת בתכשיטנות, ופביאן - צורך ועובד בעיצוב תעשייתי.

לישראל ולתרזה שלושה נכדים מקסימים: נטעלי, קטי ויניב.

עד שנת 1997 לא סיפר ישראל לאיש, את סיפורו האישי, כך שבעצם, משפחתו הקרובה נחשפה לסיפורו רק כאשר יצא ספרו לראשונה. הוא חש אז כי יש לו מחויבות כלפי העולם בכלל, והעם היהודי בפרט, לספר את הסיפור.

אחרית דבר

"חיקוש שורשים בבית הקברות בוורשה
כאן השורשים מחקשים. הם מקיצים
את האזנה והוככים מלכות
ואופתים את שבריהן אחקש
את השמות והתאריכים, אחקש
את מה שהיה ולא יהיה שוב.
השורשים מחקשים את הצצים שנשרפו"

- יהודה צמחי

ממבט אחרון, לא פשוט אתאר את החוויה הזאת שנקראת "אושפיצין בקיאלצה". התקופה הזאת לפני כשנה,
מלאה המון זיכרונות ורגשות - תקופה שבה נפתחו האופקים, בכל הנוגע לפולין, יהודים בה ולשואה. תקופה
שבה חזרה ההבנה, שהדרך אצתיז טוב יותר רכובה בקשיים וצבירה קשה. תקופה שבה התחדדה ההבנה
על צומקו של הצבר, תוך מבט אל
הצתיז. וכמוכן - שתי ניצולות השואה, שזכיתי לשמוע את סיפורן מביהן. נשים, אשר נאלצו בקיאלצה והציגו, בדרך
או דרך, ארץ ישראל.

את זילה איברמן פגשתי בביתה שבקרני שומרון, וזאת הייתה אהבה ממבט ראשון. אורך מספר חודשים,
שמעתי מביה את סיפורי המדהים, זכיתי להכיר ולהתוודע לאישיותה וזאת הדובן ונחשפתי ארצונה העצ
העביר את סיפורי האה אדורות הבאים. מה שיבה כל כך בסיפור, היא האופטימיות שבה היא מספרת
אותו. על אף שעברו כבר שנים רבות מאז שאירעו הדברים שהיא סיפרה אי במפגשינו, היא זוכרת הכל
בזיאות ומספרת את הסיפור עם המון רגישות ואהבה, שכללה גם הכרת תודה, אי ולרצון של הפרויקט.

אספר את סיפורי של זילה בקיאלצה, בחלקו השני של הפרויקט, היה עבורי חוויה מרגשת ומרתקת לא ידעתי למה
אזכרות לפני הנסיעה לפולין, אבל הרגשתי באווה עצומה, אצמוז שם, ואספר את סיפורי המדהים של ילדית הציר.
המאזינים התרגשו גם הם לשמוע את הסיפור, וחלקם אף שלחו אזיאות וזיאות מתנות וברכות.

הסיפור של זילה, באיני, הוא רצף של ניסים והשגחה, שלבסוף הובילו אותה ממקום למקום, ובזכותם ניצלה
וניצחה את הנאצים. מעבר למל, יש בסיפור שלה ובזמנותה גם גבורה, שניתן להרגיש גם היום, כשמזכרים
עם האישה המיוחדת הזאת מאוז נהייתי מהמפגשים עם זילה, ושארנו על קשר גם אחר סיום הפרויקט. את
הסיפור השני שמעתי מבי פולה הורביץ. למעשה, המפגש שלי עם פולה התחיל עם הבן שלה, חיים. הוא בן
אדם מקסים, שמהרע הראשון שבו יצרנו איתו קשר בנוגע אפרויקט רק רצה אצור במה שיובל. חיים הצטרף
אלי ואיין אצל פולה. הוא הצטרף יודע את כל הסיפור של פולה, מכיר (לפחות בשם) את כל הזמנות המאורכות ואף
נסע עם שני הבנים שלו לפולין וקיאלצה ואת הציר בה אמא שלו גדלה, ואת המקום בו כמעט כל משפחתו נהרגו.

קולה היא אישה מאוזנת נחמדה ואמיצה שצברה תלאות ואיבדה כמעט את כל משפחתה במלחמה. היא סיפרה לי הרבה על החיים בעיר וצא משפחתה לפני השואה, ולמרות השנים שצברו מאז קולה זוכרת שמות של אנשים, רחובות וערים - דבר שהזיהם אותי. עם זאת היו הרבה פרטים שברור היה שקולה זוכרת ובחירת שלא לספר אותם, ודברים שהיא סיפרה לי ואף הראתה לי, וביקשה ממני שלא יפורסמו. היה ברור כי אני מוכרח לכבד את בקשתה. המבט שלי עם קולה גרם לי אהבין את הקשיים שמתלווים לחשיפת סיפור חיים קשה ומורכב כשלה. למדתי על המתח שיכול להיות, בין הרכון אשתי לתחושה שאסור לספר, ובמקום כן גם מצדי - הרכון אשמע, מול הרכון לכבד ורצת היכן עלי אצבור ולכבוש את סקרנותי. החוויה בקיאה הייתה מתעתעת למדני, שישנם הרבה קולות ואנשים בפולין, וגם בעיר קיאה, המאוננים בשימור העבר היהודי ולימוד אודותיו, כמו גם התעוררות יהודית שרואים במדינה (ע"י יהודים ולא יהודים כאחד). הדעות הקדומות שלי, פינו מקום, לאורך השהות שלנו בעיר, לחברויות חדשות הבנות חדשות ולשיח כן ומאתגר.

אני לא יודע אם אפשר להיות בפולין, ולא להרגיש שם את העבר שלנו ואת ההיסטוריה הכואבת, ככל נשימה. אבל חשוב לזכור כי יש גם היסטוריה נוספת הקשורה במדינה, של מאות שנים שבהם היה טוב ורע, יהודים ונוצרים יחדיו, עלויות ומורדות מה שברור הוא, שבפולין זה הרבה יותר מהשואה עם ההכנה הזאת ועם הדיאלוג שנוצר בינינו, הישראליים ובין פולנים זעירים ומבוגרים, אני מאמין שהבריקט מביא, כבר עכשיו, ואני אקחתי את כמה שיעורים לחיים, אותם למדתי במהלך חצי השנה שבה השתתפתי בבריקט, ואתם אני מיישם בחיי, בתחומים שונים. המבט, כמוכן, עם חלק מאנשי קהלת זכאי קיאה, הייתה חוויה מאלפת ומאוננת, ואני שמח להכיר את העולם הזה מקרוב - עולם, שצד לפני שנה לא שמעתי עליו.

מאחורי שדרך בריוקטים מסוב זה, ואנשים טובים נוספים, אנחנו נמשיך ללמוד את ההיסטוריה שלנו וללמוד ממנה. עתידנו כעם, תלוי בכך.

יהודה פרידמן, ירושלים, אוגוסט 2014

הימים קשים מנשוא, מ'מלחמה, והזכרה של המלחמה-השואה הזוהה היא, שבו וצולה. היציגו הימים שצמנו זוכה אהבן על צלמנו וצא ריבונותנו. מנבד מתריסים כי עלינו אצאת מעמדת הקרבן הנכחי, ולא מתוכה אפצול או אהצדיק את מעשינו.

בהשתתפות בבריקט "אושפיצין בקיאה" לפני כשנה, בגשתי באנשים נבאיים מהעיר קיאה, שבהם הנחה אותם אפצול אמבש ויצירת אחווה, בין בני צמים שההיסטוריה המשותפת שלהם שטורה בשנאה רבת שנים ובהם. זאת על רקע אימת השואה הנוראה, בה מרבית יהודי העיר נרצחו באטאות ובמחנות ההשמדה, והבזרוס המצמצם שהתרחש, לאחר המלחמה, בעירם על ידי תושביה, בו נטבחו פליטי השואה, השורדים. אנשים אלה ביקשו אשמע את קולי, ועוררו גם אותי להקשיב אמה שאומר יש אומר, אראות את פניו, ודרכו גם להביט פנימה, או תוכי, ולא תוכי החברה שאליה אני משתייכת אנסות אהבין מהן הצמדות והרגשות שמתכן אנו חושבים ופוצלים, והאם היציג הצמן אאתגר אותנו, ולא להישאר באותו נרטיב צתיק, מבלי אכחון אותנו מחזש.

במסגרת הפרויקט הייתה לי הזכות הגדולה, להכיר את יאנוש פאלץ ז"ל ונטקה וינטרוב אבית קופל, תבדל אחייס ארוכיס, שניהם בני העיר קיז'ה. אנשים יקרים ומעוררי השראה, כל אחד בדרכו, שפתחו בפני את ביתם ואבס, וחלקו צימי את סיפור חייהם מעורר הפואה. מילדותם הצעיר, קורותיהם בימי המלחמה, יאנוש כאוחס בפריגדה היהודית ובפעילות הנקס על אדמת אירופה, ונטקה כאוחמת ושוודית בזרר הנאצי בטל בקיז'ה, בימי האשוויל ובצצית המוות דרך חייהם בארץ ישראל, המשפחות שהקימו ומפץ חייהם.

זכות גדולה והשראה היו אלה בעבורי להקשיב אהם, לשוחח ואף להביא את סיפורם אל בני העיר קיז'ה. בזכותם יכולתי להציג בפני תושבי קיז'ה, צמדות שונות מאוד, המשקפות את המורכבות הרבה ביחסים שבינינו. יאנוש הבאתי דרישת שום חמה ואהבה אציר, אפולין ואתרבותה. אלה חיממו את אבס של תשבי הציר, שזכרים בגאווה את משפחת פאלץ ואת אביו של יאנוש - ז"ר משה פאלץ. מנטקה, הבאתי רגשות קשים של כאב, כעס ונתק, על מה שצוללו הפולנים היהודים בימי המלחמה ופניה, ועל שנאתם ורדיפתם, שעליהם אין מחילה. אלה נפצו אביס של המאצנים, שביקשו למסור אנטקה את רגשות החמה שביבס.

כנכדה אניצלו אושוויל, שגדלה וחונכה על זכר השואה, ועל החיוב שבזיכרונה, אני מודה על ההזדמנות שנפלה בחלקי להשתתף בפרויקט "אושפיצן בקיז'ה", ולהביא את זכרה של השואה, על מוראותיה ולקחיה, לפני העם הפולני. יחד עם זאת, ומתוך כך, להאמין שניתן ליזכר שנינו, ברגשות צמקנים, שאמיס אויביס, באמצעות חינוך ובצצית אנשים שאינם רוצים עוד לשנוא זה את זה ומבקשים ליזכר דיאלוג, להכיר אלה את אלה ולהביא בשורה אחרת אלוס.

מרים פריז ירושלים, יולי 2014.

לפני כשנה השתתפתי בפרויקט "אושפיצן בקיז'ה", אשר איפשר לי מכבש פתוח ומשמעותי מאד עבורי, עם העיר קיז'ה ועם אנשיה. במהלך ההכנה אנסיעה, עלו בין חבריי לקבוצה ולי דיונים מרתקים אשר העלו אזלי מחשבות רבות על השתתפותי בפרויקט, על הסיבות באלן אני נוסעת אפולין ועל המבששים הייחודיים, שהתאפשרו לי עם ישראל קיינמן, יליד קיז'ה, ועם נורית זר, בתו של זבי זינער, גם הוא יליד העיר. אני רוצה להודות אנורית על שאפשרה לי הזכה נזירה לסיפור חיים המרתק של אביה. זרכה, דרך ידיעותיה את הקורות סבלנותה ונקודת המבט האיטית והייחודית, יכולתי אני להצמיק את ההיכרות והשיח עם סיפורו של זבי.

לפני ובמהלך הנסיעה, השקצתי זמן רב בתיצוד ובחצמקה בסיפורים המרתקים של ישראל וזבי. מעבר למבש המרתק עם הזמיוות, וחשיפה לסיפורן האישי, שתייהן זרעו אזלי מחשבות על היהדות שלי וביטוייה בחיי הפרטיים. בשנים האחרונות ובימים אלו ממש, אני מתעסקת בעצמי בזהות היהודית המתחדשת שלי. המבש, דווקא עם זמיוות ומשפחות, כול זבי זינער וישראל קיינמן, סקרנו אותי מאד והרשימו אותי ביותר מהבחינה הזו. באופן מפתיע, החזרה אחורה בזמן, לסיפורים והתרחשויות שקרו לפני כמה עשרות שנים בפולין, חידשו והנביטו אזלי אפשרויות התבוננות אחרות, לזבי ביטוי היהדות שאני בוחרת בעצמי.

משפחתו של ישראל, שהייתה מוכרת בכל העיר בשל עסקיו של אביו ועושרם. משפחתו של זבי, שהייתה בעלת התיאטרון ברחוב שנקביצה, רחובה המרכזי של קיז'ה עד היום. הללו הראו לי, כי כבר אז היה ניסיון לשמר חינוך וחיים יהודיים, לזכר קדמה והתפתחות בחברה הסובבת.

שתי הזמיות שהייתה אי הככות אכש, חשכו בכני צוס יהודי, שהיה מצורה ומשכיצ בחברה הקולנית דאז יחד עם הפתיחות הגדולה אכברה הסוכבת שימרו וביטאו את יהדותם באופן שהתאים להם והיה מצויק צבורם. אצד סיפורי הנפש המרתקים של יצותו, סיפר אי ישראל צ צרכ ראש השנה החגיגי, שבו נתמלא הבית במטעמים מיוחדים, והכי אורחים מהצירה כולה - יהודים ולא יהודים.

נורית, בתו של צבי צינגר, סיברה אי צ התיאטרון המרכזי בקיאה, שהקמה משכחתה. האו היו מצורבים בעיצוב חיי התרבות של הציר ובפיתוחם. בשני הסיפורים יכולתי אהבין אהתרחש מן התקשרות והקשר של בני הציר היהודים, עם לא יהודיים, בסביבתם. תוכנות אלו נתנו נכח אמבשים, שהיו אי צמתי עם קוצאים "חדשים", שהכרתי, במהלך שהותי בעיר. קשרים שהיו מקרים צבורי, אצ והיום, לא כחות במהלך הביקור בעיר קיאה, עם משלחת קטנה ואינטימית, התאפשר אי אצרוך מחדש במקומות שהיו בהם ישראל וצבי. צל בסיס סיפורים שספרו אי, אהתבונן בסיפור שלי, שחשתי שצם הוא מתרחש שם.

ההיכרות והחשיכה אקיאה, אנשיה, אמבשים שהתרחשו כל הצמן עם חברותי וחברי משלחת החצירו אותי אצל גדושה בחוויות מחשבות ושאלות אני רוצה אומר תודה, אכמה נשים ואנשים, שהיו חלק מאד משמעותי מהמסע שלי. תודה רבה אכברותי וחברי משלחת אשר אהתגרו אותי בשיחות נוקבות וכנות ואכשרו אי אהצד אצייק את צמתי, את מחשבותי ואת התהלך שצברתי אורך המסע כולו.

תודה אאביאלי, צל היוצמה, המסירות ודאכה אפרטים הקטנים של כל הפרויקט. תודה צל האופן הקשבת והרגישות הגדולה שלה, אהתרחשויות ותהליכים תת-קרקעיים, שקורים במסע מן הסוג הזה.

תודה אכל הקיאים המקסימים, שאורחו אותנו במהלך שהותנו, והככו אהיות חברים של ממש - וכציקר קובה, אנצ"י ובוצין ביאוק.

תודה כמובן ישראל ונורית, אשר פתחו בכני את דלתות הבית והנפש, ואכשרו אי הצצה אסיפורים, שהככו אהיות חלק ממני.

רציה כהן, ירושלים, אובוסט 2014.